

47110

KÖZLEMÉNYEK
A FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM PEDAGÓGIAI-LÉLEKTANI
INTÉZETÉBŐL

47. SZÁM.

A KÖRNYEZET ÉS AZ ÉRDEKLŐDÉS

ÍRTA:

FEKETE JÁNOS
TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZETI TANÁR

KOLOZSVÁR, 1942.

TB 47110

KÖZLEMÉNYEK
A FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM PEDAGÓGIAI-LÉLEKTANI
INTÉZETÉBŐL

47. SZÁM.

A KÖRNYEZET ÉS AZ ÉRDEKLŐDÉS

ÍRTA:

FEKETE JÁNOS
TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZETI TANÁR

K O L O Z S V Á R, 1942.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000503658

TB 47110

19171

Felelős kiadó: Fekete János.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PECSETT.

A nyomdúért felelős: Mészáros József igazgató.

I. BEVEZETÉS.

Az érdeklődés fogalma.

Jelen dolgozat nem tekinti feladatának az érdeklődés mibenlétének részletes kifejtését, de a később következők megalapozása céljából mégis szükségesnek tartjuk annak legalább főbb vonásokban való tárgyalását.

Az érdeklődés régi problémája a neveléstannak és a gyermektanulmányozásnak. Sokan és sokat foglalkoztak vele és különböző elméletek alakultak ki róla. Legújabban *Dewey*, *Claparède* és több amerikai lélekűbűvár hatására a biológiai alapon való kifejtés és magyarázat a legelfogadottabb.

Ahhoz, hogy megélhessünk, testi és lelki képességeink kibontakozhassanak és kifejlődhessenek, bizonyos feltételek, természeti és szociális hatások kellenek: ezek a *szükségletek*. Legfontosabb biológiai érdekünk az időről-időre felmerülő szükségletek kielégítése. Ha ezt nem tesszük, elpusztulunk. Ezért mondja *Claparède*: „Élni^f valamely lényre nézve nem jelent mást, mint minden pillanatban legfőbb érdeke szerint cselekedni.” * (14 : 128). A bennünket körülvevő tárgyak, személyek és jelenségek részint szükséglet keltők, részint pedig szükséglet kielégítők. Pl. a tél hidege szükséglet okozó, a meleg télikabát, a fűtött szoba szükséglet kielégítők; egy idegen nyelvű könyv szükséglet keltő, annak jó fordítása szükséglet kielégítő tárgy. Az a kapcsolat, mely köztünk és a szükséglet keltő és kielégítő tárgyak között van: az *érdek*. Ennek következménye az *érdeklődés*. *Dewey* hangsúlyozta legnagyobb határozottsággal, hogy mindig az iránt érdeklődünk igazán, ami érdekünk, vagyis valamilyen szükségletünk. (58 : 138). Ugyanezt a hangsúlyozást találjuk *Bartók* művében is (3 : 131).

* Idézeteinknél és hivatkozásainknál az első szám az *Irodalom*-ban felsorolt mű sorszámát, a második a mű lapszámát jelzi.

Az emberi szükségletek két nagy körre oszthatók. Az elsőbe tartozik mindaz, amire mint élőlényeknek szükségünk van, hogy életünket fenntarthassuk, szerveinket kifejleszthessük. Pl. élelem, ital, védekezés az időjárás viszontagságai ellen, stb. Ezek a *biológiai* szükségletek. A másik csoportot az ú. n. *szellemi* szükségletek teszik. Ilyenek pl. a nyelv, műveltség, vallás, műveltség, szórakozás, stb. A szükségletek e két köre szerint az érdeklődésnek is két fajáról beszélhetünk: biológiai és szellemi érdeklődésről. (58 : 138). Az embernél a biológiai és szellemi érdeklődés útjai szétválnak és gyakran szembe is kerülhetnek egymással. (58 : 138 és 14 : 129). Pl. a szabadlevegőn való tartózkodás, a pihenés, az alvás és valamely igazságnak tudományos kutatással való felderítése. Hány kutatóról hallhattuk már, hogy az igazság felderítése iránti szellemi érdeklődése elnyomta az említett biológiai szükségletek iránti érdeklődését, s laboratóriumába vagy dolgozószobájába zárkózva. éjt nappallá téve dolgozott, s ezzel vétett legfontosabb biológiai érdekei ellen.

A szellemi érdeklődést ismét tovább lehet osztályozni. *Willmann* (64 : 267) empirikus vagy tapasztalati, spekulatív vagy gondolkodó és poietikus vagy technikai érdeklődést különböztet meg. *Fináczy* érzéki, logikai, esztétikai és etikai érdeklődést említ. (24 : 121). *Busemann* tapasztalati, logikai és esztétikai érdeklődési irányokról beszél. (9 : 96).

Más szempont szerint beszélhetünk pozitív érdeklődésről, mikor valami értékénél, hasznosságánál fogva tetszik és negatív érdeklődésről, mikor valami értéktelenségénél vagy káros voltánál fogva nem tetszik. (24 : 121). Pozitíve érdekelnek bennünket a szükségletet kielégítő, negatíve pedig a szükségletet keltő tárgyak. Ismét más szempont szerint az érdeklődés lehet közvetlen vagy közvetett. Valamely tudomány vagy művészet iránti érdeklődés, ha semmi önző tekintet nem fűződik hozzá, közvetlen. Ha azonban azért foglalkozunk vele, hogy vagyonra, állásra, stb. tegyünk szert, akkor közvetett. (Önző és önzetlen érdeklődés.) (24 : 121).

Ezek után kíséreljük meg az érdeklődésnek, mint lelki folyamatnak, tevékenységnek elemzését. Mi mindent foglal az magában?

Az, hogy valami iránt érdeklődünk, sok mindent jelent.

Először is azt, hogy érdeklődésünk tárgyával szemben nem vagyunk közömbösek, hanem azt magunkra nézve valamilyen szempontból fontosnak, valamely szükségletünk kielégítésére alkalmasnak, tehát értékesnek tartjuk. (3 : 131). Ezt „az értékességet érzelmi vagy ítéleti alapon ismeri fel az ember.” (63 : 359). Az érdeklődésben a megérzési mozzanatot tartják többen az érdeklődés lényegének, vagy legfontosabb elemének. *Osterman* és *Elsenhans* érték-érzelemnek tartja az érdeklődést. (63 : 359). *Nagy László* pedig így határozza meg: „Midőn érdeklődünk, akkor a külső hatást oki viszonyba állítjuk testi és szellemi jólétünk gyarapodásával;* ennek az oki viszonynak a megérzése az érdeklődés.” (43 : 17). Az érdeklődés azonban több ennél a megérzésnél. Mikor valami iránt érdeklődünk, nemcsak érdekünkbe tartozását vesszük észre (érezzük meg), hanem, mert ezt észrevettük, nem maradunk tétlenek, hanem valamilyen tevékenységet fejtünk ki. Ezt hangsúlyozza *Demey*, mikor ezt írja az érdeklődésről: „Mindenekelőtt megállapítjuk, hogy tevékeny énünk megnyilvánulása, valami mozgató, magával ragadó, erőtkifejtő, (dinamikus) van benne; nem erőtlen (statikus) érzelmi állapot valamely tárggyal szemben.” (17 : 9). De miben mutatkozik az érdeklődő ének e tevékenysége? Legelőbb is abban, hogy lelkileg mintegy hozzáfordulunk az illető tárggyhoz. Ezt a hozzáfordulást emeli ki *Boda* (7.), *Hörburger* és *Simonics* (30 : 145). Az érdeklődő én azonban tovább megy ennél a hozzáfordulásnál is. Hajlandó a tárgyat figyelmesen megsemlélni, róla minél többet tudni. Éppen ezért készséggel hallunk, olvasunk, beszélgetünk és gondolkodunk róla. Továbbá készek vagyunk oly cselekedetek elvégzésére, melyekkel megszerezhetjük, illetve negatíve elkerülhetjük. Az elmondottak közül *Tumlirz* a tudásvágyat, *Lunk* pedig a figyelemdiszpozíciót emeli ki, mint az érdeklődés lényegét. (40 : Bde. 2, 16—17.)

Érdeklődésünk tárgyának figyelmes megsemlélését,

* Pl. a gyermek lát egy darab zsinórt, s magában megállapítja, hogy abból gyeplőt készíthet s így segítségével kellemesen szórakozhat. Itt a külső hatás a zsinór, az oki viszony pedig abban áll, hogy a zsinór oka lehet a lovazásnak, a szórakozásnak, s közvetve a testi fejlődésnek.

a reá vonatkozó ismeretek megszerzését, a róla való gondolkodást, a megszerzésre irányuló cselekedeteket, stb. röviden a tárggyal való foglalkozásnak mondhatjuk. *Fináczy* (24:127), *Fröbes* (25 : II. 544) és *Busemann* (9 : 95) ebben a foglalkozásra való hajlamban látják az érdeklődés lényegét. Busemann csak szellemi tárgyakkal önmagukért való foglalkozás készségét érti rajta.

Fontos jellemzője még az érdeklődésnek, hogy kellemes érzelmekkel kapcsolatos: jólesik érdeklődésünk tárgyával foglalkozni. Továbbá az érdeklődés lehet rövid ideig tartó fellángolás és hosszú időn át (hónapok, évek) tartó beállítódottság bizonyos irányban. (41 : 181).

Az érdeklődés legteljesebb meghatározását *Boda István* művében találjuk: „Az érdeklődés oly alanyian jóleső lelki hozzáfordulás valamely tárgyhoz, amely az egyén szükséglet-érzeteiből fakad, külső vagy belső ingereltetésre támad, alanyian kellemes érzést kelt és bizonyos tevékenységre készítet. Röviden: az érdeklődés: koncentrált pszichés energiával való hozzáfordulás valamely tárgyhoz.” (7.). Ezt a meghatározást teszi magáévá *Várkonyi Hildebrand* is „Bevezetés a neveléslélektanba” (57 : 40) és „A gyermekkor lélektana” (58 : 137) c. műveiben.

Mindezek végiggondolása után, az érdeklődést a következőkép határozhatjuk meg: az érdeklődés valamely szükségletünkkel összefüggő, külső vagy belső ingereltetés hatására fakadó, jóleső érzésekkel kapcsolatos, rövidebb vagy hosszabb ideig tartó készség valamely tárggyal való foglalkozásra. (Tárgy = természeti tárgy, jelenség, személy, eszme, gondolatkör, cselekedet, tevékenység, stb.) (V. ö. 23 : 66).

A kíváncsiság és a tudásvágy.

Az érdeklődés fogalmának megvilágítása után rá kell mutatnunk a vele rokon lelki jelenségekre is, hogy azoktól elhatároljuk. Ilyenek elsősorban a *kíváncsiság* és a *tudásvágy*.

A *kíváncsiság* *Mac Dougall* szerint egyike az emberi lélek legvégső és semmi másra vissza nem vezethető alapösztöneinek. Ismeretlen és különös dolgok és helyek kikutatására irányuló törekvés. Mint ilyen az ismeretszerzés és a

tanulás ősi rúgója. Tárnya mindig olyan dolog, melyben valami rejtett, megoldatlan, titokzatos rész van. Ez a rész hiányérzetet kelt bennünk, a megoldás szükségletét ébreszti fel s így érdeklődéssel párosul. Az ismeretlen dolog ismertté válása aztán kielégíti értelmünket, vagy érzésünket. (58 : 138).

Claparède (14 : 104) szerint a kíváncsiság nem más, mint szellemi kísérletezés, a figyelem játéka. Erre a szellemi játszódásra a lelki fejlődés szempontjából van a gyermeknek szüksége. Ennek keretében gyakorolja figyelmét, szellemi erőit, ismereteket szeréz, s így előkészül az életben reá váró ismeretszerzésre. Szóval a gyermek kíváncsisága nem más, mint annak az ösztönnek az előgyakorlata, mely kérdez, kutat és minden csekélységre hullámmzásba jó. A kíváncsiság alapja rendszerint az a kellemetlen érzés, amit a dolgok meg nem értése okoz. Célja pedig a gyönyörűség, mely eme kellemetlen érzés megszűnésével jár. A kíváncsi tehát azért szeretne tudni, hogy megszabaduljon a kellemetlen bizonytalanságtól, anélkül, hogy az így szerzett ismeretre különösen vágya és annak szükségét érezné vagy belátná. Ezzel szemben a tudásvágy ismereteink gyarapítására ösztönöz. A tudós azért kíváncsi, hogy tudjon. De a tudásvágy esetében is a legtöbb esetben hiányzik magára az ismeretre vonatkozó szükségérzet. Ha azért vágyunk valamely ismeret megszerzésére, mert azt magunkra nézve valamilyen szempontból szükségesnek ítéljük, érdeklődésről beszélünk.

Látjuk tehát, hogy a kíváncsiság, a tudásvágy és az érdeklődés egymástól különböző, de mégis sok tekintetben találkozó és összeszövődő lelki folyamatok és tevékenységek.

A lelki jelenségek ugyanezen sorába sorozhatjuk az igényt és a szenvedélyt is. Az igény állandósult érdeklődés, mely azonban még az akarat befolyása alatt áll. A szenvedély pedig elhatalmasodott igény, mely sokszor már szembe fordul az ember életérdekeivel is.

Az érdeklődés motívumai.

Az érdeklődés tehát lelki hozzáfordulás valamely tárgyhöz, vagy másképp hajlandóság valamely tárggyal való foglalkozásra. Mindig két tényező szerepel benne: az érdeklődő

én és az érdeklődés tárgya. Azonban az érdeklődés nem jó létre magától. Az én ok nélkül nem fordul a tárgy felé és a tárgyban is kell lennie valamely tulajdonságnak, mellyel az én-t magafelé fordítja. Az érdeklődést meghatározó okok az érdeklődés *motívumai*.

Az érdeklődés motívumainak teljes és rendezett feltárása még nem történt meg. *Willmann* az önzetlen (más szóval közvetlen) érdeklődés legfontosabb motívumainak a megismerés ösztönét és a tudásvágyat tartja. A közvetett érdeklődés motívumai gyanánt pedig a hírvágyat, az ismeretek és ügyességek gyakorlati értékesítésének, hasznosításának lehetőségét, a dicsőségvágyat és az utánzás ösztönét említi. (64 : 4—14) *Claparède* és *Dewey* az én részéről a szükségletet, a tárgy részéről pedig a szükséglet kielégítésére való alkalmasságot tartja az érdeklődés motívumának. *Sebes Gyula* szerint: „az érdeklődés köre és ereje függ az egyén veleszületett adottságaitól, életkorától, a már megszerzett ismereteitől, azon eszmei iránytól, melyben az egyén szelleme pillanatnyilag elhelyezkedett és függ végre a neveléstől.” (53 : 32). *Nagy László* megkülönböztet közvetlen és közvetett motívumokat. Az előbbieket: az érzéketek, testi érzelmek, esztétikai érzelmek, rokonszerző érzelmek és szociális érzelmek. Az utóbbiak: a képzet-tartalom, a tevékenység és a birtokszerzés vágya. (43 : 50).

Az érdeklődés pedagógiai jelentősége.

Az érdeklődés pedagógiai vonatkozásban három szempontból fontos tényező: a) a tanítási anyag kiválasztása és elrendezése szempontjából (tantervi szempont); b) mint a tanítás és nevelés segédeszköze és c) mint a tanítás és nevelés célja.

Vegyük ezeket sorra:

1. Az egyes iskolák tanítási anyagát a tantervkészítők válogatják össze a nemzeti műveltség nagy anyaghalmozából és rendezik el tantárgyak szerint vagy más elv szerint. E kiválogatás és elrendezés szempontjai között fontos helyet foglal el az érdeklődés. Már *Rousseau* hangoztatta, hogy a gyermek csak azt kell, hogy tanulja, ami érdekli, ami természetes tudásvágyának megfelel. *Willmann* így ír: „Az olyan tanterv,

mely az ifjú fejlődési fokainak szemmeltartásával készült, a különböző korokban ébredező érdeklődési irányokat is számba veszi.“ (64 : 268). A Nagy László-féle gyermeklélektani alapon készült tantervben is a gyermek szükségletei s így az érdeklődés a legfontosabb kiválogatási szempont. (44.). Imre Sándor szerint: „Az egyes ismeretkörök (tudományok) anyagából mindenik tanításterv azt foglalja magában, amire abban az iskolában, olyan fejlettségű növendékeknek szükségük van.“ (31 : 88). A szükséglet és az érdeklődés közti kapcsolat alapján úgy érzük, hogy ez a kiszemelési szempont lényegileg közel áll az érdeklődéshez. Megerősíti ezt a feltevést, hogy Imre S. más helyütt ezt mondja: „Az anyag egymásutánját is a folytonos, kiegészülés irányítja: mindenik osztály tanulmányi terve az előzményekre épít, az újat a növendék növekedő munkabírásához és módosuló szükségleteihez szabja (fokozatos haladás). A szükséglet itt kettőt jelent: ami iránt a tanuló közvetlenül érdeklődik és ami olyan korú ember lelki tartalmának természetes kiegészítése, ha nem jutott is még a tudatára (ami iránt fel lehet kelteni az érdeklődést).“ (32 : 283).

Különösen hangsúlyozzák az érdeklődés fontosságát a különböző új iskolarendszerek megalkotói. (L. Irodalom 36., 20. és 29.). Kísérleti iskoláik munkáját főként a gyermek spontán érdeklődésére alapozzák. A legjobb példát mutatja e tekintetben Decroly rendszere. Szerinte a tanítási anyagot a „gyermek legáltalánosabb, legmélyebb és legállandóbb szükségleteinek megfelelően“ kell összeválogatni. Ilyen szükségletek: a) a táplálkozás, b) az időjárás viszonyosságai elleni védekezés, c) a veszedelmek és a különféle ellenségek elleni védekezés és d) a társas munka. Ezeknek kell tehát lenniök a központi gondolatoknak, melyeknek szemmeltartásával az anyag kiválasztása történik. (4 : 24).

Kétségtelen, hogy az érdeklődés a gyermek önnevelésének egyik legfontosabb ösztönösen működő tendenciája, mely minden olyan felé odafordítja a gyermek lelkét, amire testi és lelki képességeinek kibontakozása és kifejlődése szempontjából szüksége van. Az érdeklődés fejlődését tárgyaló művek lényegileg a gyermek egymásután jelentkező alapvető szükségleteinek felsorolását nyújtják. Mivel e szükségletek gon-

dos és tervszerű kielégítése a fejlődést előmozdító és irányító nevelői tevékenységnek fontos feladata, az érdeklődésnek nyilvánvalóan nagy szerepet kell tulajdonítanunk a tanítási anyag kiszemelése és elrendezése terén. *Azonban helytelen lenne az érdeklődést az anyagkiszemelés egyetlen elvévé tenni.* (57 : 42). Az iskola nemcsak a testi és lelki képességek kifejlődését van hivatva elősegíteni, nemcsak alaki képzést nyújt, hanem anyagi képzést is. Feladata a gyermeket a felnőttek kultúrájába bevezetni és ezen belül megadni neki az életben való elinduláshoz szükséges alapismereteket. Már pedig ezek között több olyan részlet van, mely a gyermeket még spontán nem érdekli. De ezekre az anyagrészletekre is áll az a követelmény, hogy oly korra és olyan sorrendben helyezzük el a tantervben, hogy a többi ismeret és tapasztalat segítségével közvetett érdeklődést lehessen irántuk kelteni.

2. A gyermek érdeklődése a tanító és a tanár legjobb segítőtársa. Az élénk érdeklődés mozgásba hozza a szellem összes erőit. Felkelti és ébren tartja a figyelmet. Sok ismeretet sorakoztat fel az új fogadására. Így nagyon megkönnyíti és pontosabbá teszi az appercepciót és megértést. *Lezületet ad a gondolkodásnak. Hűvé és tartóssá teszi az emlékezetet. élénkké a képzeletet. Emeli a szellemi munka minőségét és mennyiségét.* Ezért már *Herbart* is azt mondja, hogy régóta ismeretes didaktikai szabály: a tanítónak arra kell törekednie, hogy tanítványai aziránt, amit a tanító előad, érdeklődjenek. Ezért hangoztatja *Várkonyi* is: „Az oktatásban fontos szerepet játszik az érdeklődés felkeltésének, vagy a már meglévő „magától” keletkezett érdeklődés felhasználásának elve.” (57 : 41). Ezt a szabályt általában oly értelemben állapítják meg és úgy is értelmezik, mintha a tanulás volna a cél és az érdeklődés az eszköz annak minél eredményesebbé tételére. (Herbart.). Ez kétségtelenül így is van. Az érdeklődés a tanuláshoz szükséges figyelemnek fontos tényezője. *Fináczy* is felveti a kérdést: „vajjon lehet-e az oktatással igazi hatásokat elérni, ha az érdeklődés érzelmi momentumait mintegy kizárjuk belőle. Mert van az érdeklődésnek egy neme, amely feltétele a sikeres oktatásnak.” (24 : 124).

Az érdeklődés legértékesebb formája a magából a tárgyból eredő szellemi érdeklődés. Oka a tárgy iránti szükségér-

zet, a tárgy iránt való képesség, érzék, hajlam. Ereje pedig az az öröm, amit a gyermek hajlamainak megfelelő foglalkozás közben érez. (57 : 42—43). Azonban, amint azt már az előzőekben is megállapítottuk, az életre előkészítő iskola nem lehet mindenben tekintettel a gyermek érdeklődésére. Az életben oly sokféle és egyformán fontos ismeret szükséges, hogy ily sokoldalú és erős érdeklődést nem várhatunk egyformán a gyermekektől. Így aztán sok oly anyag kerül tárgyalásra, mely iránt mesterségesen kell érdeklődést keltenünk. Ennek több módja van. Ilyen elsősorban az, hogy a tanterv által előírt anyagot a gyermek előtt érdekes köntösbe öltöztetjük. (V. ö. 21.). Pl. tantervi anyag az inga. Ezt a természettani egységet az alsó fokon így állítjuk a gyermek elé: „mire való az ingaórán az inga?” Vagy a tárgyak esése című tételt így: „miért okoz oly nagy kárt a jégeső a vetésekben, a gyümölcsösökben és a házakban?” A széndioxidot így: „Miért szokott megfájdulni a feje annak, aki szenes vasalóval vasal?” A hasáb köbtartalmát pedig ebben a formában: „Mennyibe kerülne egy 50 m hosszú, 10 m széles és 2 m mély úszómedence vízzel való megtöltése?” Stb. Nagy mértékben biztosítja az érdeklődést az is, ha az anyag feldolgozása közben megfelelő teret adunk a gyermek öntevékenységének és játékos foglalkozási módjának. „A cselekedtető oktatás erőssége ugyanis abban van, hogy a növendék könnyebben fogadja el, könnyebben teszi bensőleg magáévá a feladatot a cselekedtetés módszerével vezetett oktatásban, mint akkor, ha pórázon érzi magát.” (57 : 43). Az érdeklődés mesterséges irányítását részletesen tárgyalja Nagy László (43 : 131). Kiváló érdeklődéskeltő eszköz a versengés is. Továbbá, ha a tanítás szorosan kapcsolódik a mindennapi élethez és kiemeli azt a gyakorlati hasznót, mellyel a tanult anyag kecsegtet.

Felvethető azonban a kérdés: mi a következménye annak, ha a tanítandó anyagot, s általában a gyermek foglalkozásának anyagát főleg a gyermek spontán érdeklődése szerint válogatjuk össze, és a tanítás során is igyekszünk a kevésbbé érdekes témákat a gyermek előtt érdeklődést keltő köntösbe öltöztetni? Nem célszerű és szükséges-e, hogy a tanítási anyagban száraz, az érdeklődésen kívüleső s éppen ezért táradtságot és erőfeszítést kívánó részletek is legyenek?

E kérdések tekintetében a vélemények megoszlanak. Az érdeklődésnek és az erőfeszítésnek egyaránt nagy pártja van. E két párt vitáját részletesen ismertetí és igyekezíki dűlőre vinni *Demey*. Az érdeklődés és az erőfeszítés az akarat nevelésben c. munkájában. (17).

Az érdeklődés mellett felhozható gondolatokat az előzőkben nagyrészt elmondottuk. Most vázoljuk főbb vonásokban az erőfeszítés hiveinek nézetét. (V. ö. 17). Szerintük a nevelés előkészítés az életre. Az pedig tele van kellemetlen és érdektelen dolgokkal, s az ember sokszor kényszerűl arra, hogy ilyenekkel is foglalkozzék. Meg kell tehát gyermekkorunkban tanulnunk az érdektelen dolgokkal való foglalkozást. Meg kell szoknunk, hogy bizonyos dolgokra pusztán azért figyeljünk és velük azért foglalkozzunk, mert kell, kötelességünk, tekintet nélkül arra, hogy érdeklődésünkkel, vágyainkkal és törekvéseinkkel összhangban vannak-e vagy sem. Ha ezt nem tesszük, az életben vagy megtörünk, vagy nem merjük vállalni a küzdelmet. Az élet komoly. Nem merülhet ki kedvelt dolgainkkal való pepecselésben. Nem tekinthetjük egyedűli céljának egyéni vágyaink és kedvteléseink kielégítését; az élet súlyos feladatokat is tartogat számunkra.

De nemcsak a jövő, hanem a jelen szempontjából is kedvezőtlen eredményre vezet az érdeklődés elvének folytonos érvényesítése, mondják tovább az erőfeszítés hívei. Az iskolai munka csaknem egészen játékká, szórakozássá válik. A gyermek mindent édesítve kap. Soha nem kényszerűl akaratának megfeszítésére s így csakhamar elfordul mindattól, ami számára nem érdekes, nem ígér valami szórakozást, élvezetet, vagy legalább is nincs ilyet kínáló mesterséges lepellet bevonva. Az ily nevelésnek kikerűlhetetlen eredménye az *elkényeztetett gyermek*.

Véleményünk szerint a két felfogásnak ily erős szembeállításá gyakorlati szempontból nem szükséges, hisz az érdeklődés elvének kizárólagos érvényesítése szinte lehetetlen. A mai, tömegekkel dolgozó osztályrendszer mellett, az egyéni jellemvonások és különböző érdeklődési irányok és típusok következtében — bármennyire az érdeklődés szabja is meg az iskolai munka anyagát és rendjét — minden gyermek számára lesznek érdeklődésűknek kevésbbé, vagy egyáltalán

meg nem felelő részek, melyeket csak bizonyos fokú erőfeszítéssel tesznek magukévá. De egyébként sem fogadhatjuk el, hogy az érdeklődés elmélete szerint nevelő iskolákból hiányzik az erőfeszítés és ott minden csak szórakozás. Az élet ezer példája mutatja, hogy az érdeklődés mily hatalmas ösztönző és mily nagy erőfeszítésre sarkalja az embereket. *Várkonyi* is azt mondja, hogy az érdeklődés legértékesebb és valódi hatása nem abban áll, hogy megkönnyíti a munkát, hanem ellenkezőleg abban, hogy igazi munkásságra serkent. (57 : 43).

Az sem fogadható el, hogy az érdeklődés elmélete szerinti nevelés kevésbbé készít elő az életre. Az életben mindenki érdeklődési irányának megfelelően igyekszik elhelyezkedni. Az igaz, hogy ennek ellenére sokszor kényszerülünk érdeklődési irányunktól elütő, sőt talán ellenszenves dolgokkal is behatóan foglalkozni, ilyen célokért erőfeszítéseket tenni, de az ily esetek aránylag csak kis részét teszik az életnek. És mikor fordul elő az ily erőfeszítés? Rendszerint akkor, ha azt valamilyen fontos érdekünk kívánja. De minden ily esetben fellép valamilyen közvetett érdeklődés és ez az erőfeszítés tulajdonképeni rugója.

Igazat adunk *Willmannak*, aki szerint: „Itt az arany középút a helyes...” (64 : 270). A gyermek spontán érdeklődésének figyelembevételével és a mesterséges érdeklődéskeltés eszközeivel könnyítsük csak meg az iskolai munkát, amennyire lehet, de találjuk meg a módját annak is, hogy a gyermeket fokozatosan az akarat erőfeszítéséből származó érdeklődésre is képessé tegyük.

3. Az eddigiekben az érdeklődést mint a tanítás eszközét vizsgáltuk. Oly eszközt láttunk benne, mely a tanítási anyag célszerű kiválasztásában és elrendezésében fontos szerepet játszik, másrészt pedig biztosítja a tanulónak az iskolai munkába való öntevékeny bekapcsolódását, mellyel a megszerzett ismeret valóban szellemi tulajdonává, lelkének élő értékévé lesz.

Egyik tanítási órát követi a másik. Az egyes elsajátított anyagrészek után jönnek az őket kiegészítő, mind jobban kiszélesítő és elmélyítő újabb részletek. Így bizonyos folytonosság áll elő. Ennek elengedhetetlen előfeltétele, hogy minden lezajlott óra, minden elsajátított anyagrészlet érdeklődést

keltsen a további anyagrészletek iránt. Az érdeklődés tehát nemcsak eszköze az egyes tanításoknak, hanem célja is. Ösztönző erő, mely a további anyagrészletek felé visz. Tehát minden tanítás érdeklődésre épül és újabb érdeklődést fakaszt. Vagyis az érdeklődésnek mint eszköznek és az érdeklődésnek mint célnak fogalmai összefonódnak, összeolvadnak s egymást kiegészítik. Az egyes egységek keltette érdeklődések hosszú sorából lassan bizonyos érdeklődési irányok alakulnak, melyek mint valami állandóan ható szellemi energia irányítják szellemi életünket, ismereteink állandó kiegészítésére és gazdagítására ösztönöznek. Ez az érdeklődés hajtóereje lehet az akaratnak s így a jellem kialakulásának is eszköze.

Az iskolai képzés befejezése után következő önnevelés szemszögéből nézve az érdeklődésnek további fontos jelentőségét láthatjuk. Az iskola nem ad az egyénnek lezárt tudást, befejezett műveltséget, hanem csak annak elemeit nyújtja, kisebb-nagyobb területeit érzékelteti vele. S ma, mikor az iskolai túlterhelésről annyi szó esik, szükséges is annak hangsúlyozása, hogy az iskola ne tekintse feladatának az életben szükséges ismeretek minél nagyobb mennyiségének átadását, hanem csak az iskolafajok szerint különböző legszükségesebb alapot adja meg (v. ö. 22.) s ezzel együtt feladata a gyermek testi és lelki erőinek oly mérvű kifejlesztése, hogy az alpműveltségnek birtokában az élet különböző feladatainak megoldásához szükséges ismereteket el akarja és el is tudja sajátítani. Vagyis gondoskodni kell az iskolántúli önművelés eszközeiről és hajtóerejéről. „Ezt a feladatot pedig csak úgy teljesítheti az iskola, ha a nyújtott művelődési anyaggal az egyénben a szellemi élet iránt oly belső érdeklődést fakasztott, mely biztosítéka az egyén iskolántúli önművelődésének.” (51 : 8).

Az érdeklődés tehát nemcsak a tanítás eszköze, hanem az iskolai képzés fontos végső célja s így a későbbi szellemi élet, az önképzés legfőbb biztosítéka is.

Ha az iskolának sikerült az egyénekben az iskolai ismeretek keretein túl irányuló, erős, önzetlen, lelki szükségletté vált, sokoldalú érdeklődést ébresztenie a haladás, a folytonos

önművelés érdekében, nagy mértékben emelheti a társadalom műveltségének átlagos színvonalát.

Tanulmányunk célja és terve.

Az eddig elmondottakból világosan kitűnik az érdeklődés minden oldalú, alapos megismerésének fontossága és szükségessége. Annak ellenére, hogy oly sokan foglalkoztak az érdeklődéssel kapcsolatos kérdésekkel, igen sok tennivaló vár még a kutatókra. (Lásd: 1 : 132).

Legelőször is ki kell dolgozni oly módszereket, melyekkel az egyének és csoportok érdeklődését az egyes részletfeladatoknak és céloknak megfelelően tanulmányozni lehet. Ilyen részletfeladatok a következők: Melyek az érdeklődés fejlődésének, kibontakozásának fokozatai, periodusai? Melyek az érdeklődés fejlődését, irányát, típusát, erejét, stb. befolyásoló, ill. meghatározó testi, lelki, természeti, társadalmi, kulturális, egyszóval környezeti hatások, tényezők? Melyek az egyes fejlődési szakaszok általános, tipikus és egyéni alapmotívumai és e motívumok mely más motívumok kifejlesztésére nyújtanak segítséget? Mutatkoznak-e az érdeklődés fejlődésében és típusaiban jellemző faji sajátosságok? Minő különbségek vannak a különböző környezetből jött iskolás gyermekek érdeklődési irányjaiban és motívumaiban? Miben áll az egyes érdeklődési irányok és motívumcsoportok nevelési jelentősége? Mennyiben és mily hosszú időre terjedő hatással lehetséges az érdeklődés iskolai megalapozása, irányítása?

E dolgozat keretében vizsgálat tárgyává tesszük a különböző környezetből* jövő 13—14 éves iskolás fiúk érdeklődését. Keressük az egyes környezettípusoknak az érdeklődés irányára gyakorolt jellemző hatásait, és szeretnénk kideríteni azt is, hogy a környezet egyes elemei közül, melyek a legjobban ható tényezők?

Amint az előzőekben láttuk, ma még fontos megoldandó

* A környezet szót a megszokott értelemben használjuk. Jelenti mindazt, ami a gyermeket körülveszi, reá hatással van, fejlődését befolyásolja. (Objektív milieu.)

feladat az érdeklődés vizsgálatára vonatkozó legcélszerűbb eljárásmodok kidolgozása is. Így hát, feladatunk megoldásához nem választhattunk valamely kipróbált és teljes mértékben bevált vizsgálati módszert. Az általunk ismert ilyenmő vizsgálatok legtöbbjét kérdőíves adatgyűjtéssel végezték. (L. 6, 26, 27, 34, 35, 42, 46 sz. művek.). E módszer előnyei és hátrányai közismertek. Ismerjük két svájci kutatónak ú. n. katalógus módszerét is. (5.). Ennek lényege, hogy a kísérleti személyeknek egy, e vizsgálat céljaira összeállított könyvjegyzékből meg kell nevezniök az őket legjobban érdeklő műveket és fel kell sorolniok választásuk indokait is. A legcélszerűbb vizsgálati eljárásnak kétségen kívül *Piaget* által ajánlott „klinikai módszert” kell tartanunk, ami óvatos, a szuggerálást elkerülő, tapogatózó kérdezetést és megfigyélést jelent. (49.). Mi célszerűségi, ill. kényszerűségi okokból a kérdőíves adatgyűjtés mellett foglaltunk állást. A használt kérdőív, melynek kérdéseit (az I. kivételével) magunk állítottuk össze, a következő volt:

Személyi adatok.

Vidéki, vagy városi fiú vagy-e?..... Hol laknak szüleid?..... Testvéreid száma: fiú, leány. Édesapád foglalkozása: Szüleid vagyoni helyzete milyen? Szegények, közepes módúak, vagy gazdagok:

Kérdések.

I. Szabad idődben mivel foglalkozol legszívesebben és miért? Mivel szeretnél még foglalkozni és miért?

II. Barátaid és felnőtt ismerőseid közül kiket szeretsz a legjobban s miért? Milyen értékes tulajdonságaik miatt szereted őket leginkább?

III. Szeretsz-e valamit gyűjteni? Mit? Miért? Holmiaid közül miket szeretsz a legjobban s miért? Mit szeretnél még szerezni és miért?

IV. Magaddal meg vagy-e minden tekintetben elégedve? Mit szeretnél magadon változtatni? Miért?

V. Jó volna-e, ha az iskolában naponta lenne egy óra, melyen azzal foglalkoznátok, amivel ti szeretnétek, ami benneteket legjobban érdekel? Szerinted mire kellene ezeket az órákat legcélszerűbben felhasználni? Miért?

VI. Miről szóló ismeretterjesztő könyvek beszerzését tartanád szükségesnek az iskola ifjúsági könyvtárába? Vagy miről szóló könyveket szeretnél magadnak? Miért?

E kérdőív segítségével adatgyűjtést végeztünk 2 pécsi, 2 szombathelyi, 2 budapesti, 1 kecskeméti, továbbá a hatvani, a gyónki, a kisújszállási, a mezőkövesdi, a nagykállói, a sümegi és a keszthelyi gimnáziumok III—IV. osztályaiban, több pécsi és több tanyai, ill. falusi elemi iskola VII—VIII. osztályaiban és továbbképző népiskolában.

Mintegy 600 tanulót kérdeztünk ki. A kikérdezést minden esetben megfelelő tájékoztató és bizalomkeltő beszélgetés előzte meg, mellyel az őszinteség útjában álló akadályokat igyekeztünk elhárítani. A feleletek megfogalmazását a kikérdezett tanulók egyes esetekben az iskolában, más esetekben pedig otthon végezték el. A hiányosan vagy elnagyoltan kiállított, valamint az 1 testvéres tanulóktól származó kérdőívek kihagyása után 400 tanuló feleleteit használtuk fel. Az egy-egy kérdésre adott feleletet egy adatnak véve 2400 adat birtokában kíséreljük meg a kitűzött cél elérését.

Mivel célunk a különböző környezethől származó tanulók érdeklődésének tanulmányozása, meg kell még állapítanunk a figyelembe veendő környezeti típusokat. Dolgozatunk terjedelme nem engedi meg, hogy a szakírók idevonatkozó felosztásait (L. 11., 62., 63. sz. m.) telejsen követhessük, mégis az anyaggyűjtést úgy végeztük, hogy nyolc különböző típus egyaránt tanulmányozható és összehasonlítható legyen. Éspedig: a természeti környezet szempontjából a városi és a falusi; a szociális viszonyok szempontjából a közepes módú és a szegény; a családi körülmények szempontjából pedig a soktestvéres és az egyke gyermek. Sorra kerülnek tehát a következő csoportok:

- I. Városi, közepes módú, soktestvéres gyermek.
- II. Városi, közepes módú, egyke gyermek.
- III. Városi, szegény középiskolás gyermek.
- IV. Városi, szegény elemi iskolás gyermek.

V. Vidéki, közepes módú, soktestvéres gyermek.

VI. Vidéki, közepes módú, egyke gyermek.

VII. Vidéki, szegénysorsú, középiskolás gyermek.

VIII. Vidéki, szegénysorsú, elemi iskolás gyermek.

Természetesen az I., II., V., VI. csoportba tartozók is középiskolába járók. Valamennyi csoport tagjai 13—14 évesek. A következőkben a megállapítható legfontosabb szükségletek szerint csoportosítva elemezzük a vizsgálat anyagát, a mutatkozó szükségleteket, a velük kapcsolatos érdeklődéseket és az egyes környezeti típusok közti különbségeket.

II. FEJLŐDÉSI SZÜKSÉGLETEK.

a) *A testi fejlődés szükségletei.*

Az egyes kérdésekre kapott feleletek nagy %-a mutatja, hogy a serdülést közvetlenül megelőző kor (13—14. év) legfontosabb szükségleteinek egyike az intenzív mozgás. Ezt a tényt a mindennapi tapasztalat is mutatja és az idevágó szakmunkák is hangsúlyozzák. Ezek alapján előre is biztosra vehettük, hogy a megkérdezett fiúk minden csoportja nagyfokú, határozott érdeklődést tanúsít a mozgási szükségleteket kielégítő foglalkozások iránt.

A szabad időben legszívesebben űzött foglalkozások között valamennyi csoport tagjainak több mint 50%-a említi a sportok különböző ágait, a tornát, a sétát, kirándulást és a játékot. Erősen megmutatkozik az érdeklődésnek ezen iránya a harmadik kérdésre adott válaszokban is. A legjobban szeretett, illetőleg óhajtott tárgyak között, 2. helyen a sportfelszerelési tárgyak (34—48%) és a játékszerek (6—30%) szerepelnek. Az iskolai szabad órák felhasználására adott javaslataikban is igen sokan (12—42%) kifejezésre juttatják az erős testmozgással járó foglalkozások iránti óhajukat.

Kempelen Attila (35) és még inkább Nógrádi László (46) adatai között, hasonló korú fiúknál, ezek a testfejlesztő foglalkozások lényegesen kisebb, szinte elenyészően kevés %-al (37%, ill. 5%) szerepelnek a szabad időt kitöltő legkedvesebb foglalkozások között. A sportok iránti érdeklődés e nagyfokú emelkedésének magyarázatát könnyen megtaláljuk, ha meggondoljuk, hogy az utóbbi években a középiskolákban a KISOK-ba tömörült sportkörök, a szegény fiúk között pedig a levante egyesületek munkája milyen népszerűsítő munkát végzett a rendszeres foglalkozásokkal, edzésekkel, versenyek rendezésével, kitüntetések, díjak osztásával, stb. Nagyban

hozzájárultak még ehhez a rádió rendszeres sporthírei és helyszíni közvetítései is.

A 13—14 éves fiúk esetében természetesen főleg játékszerű és szórakoztató sportolásról van szó. Indítóoka legtöbbször a mozgás szükségérzete, a szabadban való testmozgások felfrissítő és üdítő hatása, valamint a játékos kedv. Az ily sport nem kíván túlságos erőfeszítéseket, nem okoz nagyfokú fáradtságot, sőt a vele járó fáradtságérzés is legtöbbször jóleső, s mindössze a tevékenység idejében való abbahagyására készítet. Kedvező hatásai röviden a következőkben foglalhatók össze. A lélekzést mélyebbé teszi, s így a tüdőcsúcsok is intenzívebben résztvesznek benne. A vérkeringés gyorsul, a szív fokozottan működik, az izmok és az egyes szervek vérellátása fokozódik. A fokozott vérellátás következtében élénkebb lesz az anyagcsere és a kiválasztó szervek is fokozottan dolgoznak. Az erőteljes oxidáció növeli az étvágyat. A beállott fáradtságot mélyebb és egészségesebb alvással piheni ki a szervezet, s ez az idegrendszerre is előnyös hatással van. (47 : 28).

A szórakoztató sportok iránti érdeklődés és a fokozott mozgással járó játékok kedvelése (igénylése) általában azoknál jelentkezik nagyobb mértékben, akiknek életmódja nagy ellentétben van a szabad levegőn folyó természetes életmóddal. (47 : 27). A sok egy helyben való ülésre és huzamosabb időn át zárt helyen való tartózkodásra kényszerült diákok észrevehetően nagyobb %-ban sportkedvelők, mint akár a vidéki, akár a városi szegény elemi iskolások. A mutatkozó különbségnek azonban az is oka, hogy a szegénysorsú fiúk legtöbbször valamilyen testi munkát is végez, ami igénybe veszi erejüket, levezeti mozgásszükségletüket és sokszor annyira ki is fárasztja őket, hogy a mozgás nem annyira életszükségletük, mint középiskolás kortársaiknak. Ez utóbbiak sportérdeklődését természetesen a rendszeresebb iskolai testnevelés és sportköri élet is fokozza.

Az egyes sportágak kedveltségét vizsgálva, azt találjuk, hogy első helyen a labdarúgás áll. Csapatokat foglalkoztató, az egész szervezetet igénybevevő, erősen küzdő és versenyző jellegű mozgás. Mind a nyolc környezettípus tagjai nagy szeretettel űzik, de mégis leginkább a vidéki középiskolások. A

vidéki széles utcák, terek, rétek bármelyikén könnyen berendezhetik pályájukat és zavartalanul lebonyolíthatják mérkőzéseiket. Szabályszerű játékot csak a középiskolások és levante egyesületek tagjai játszanak. A szegénysorsú fiúk többsége ehhez ritkán jut. De azért ők is űzik e sportot, ahogy tudják. A szűk városi utcákon is gyakran láthatunk közönséges rongylabdát rugdosó fiúkat. Ők is azt mondják: futbalozunk. A falusi szegény fiúk labdarúgó sportja is hasonló ehhez. Az egyik fiú ezt írja: „Szeretem őrizni a teheneket, mert ott többen vagyunk és futbalozunk.” De a szegény fiúk vágyai közt is ott van, hogy rendes csapatba jussanak és szabályszerű pályán, igazi mérkőzést játszhassanak. A legtöbb fiút a mozgásvágy és szórakozás kerget a labda után, egyeseket a győzni akarás, az érvényesülés csalogat a játékterekre. Vannak olyanok is, akik szellemi élvezetet is találnak a játékban. Egyik így ír: „Nagyszerű élvezet, kilesni az ellenfél szándékát és kicselezni.”

A másik kedvelt sport a kerékpározás. Főleg a jobbmódú városiak, ezek közt is az egyik sportja. A legtöbben csak a mozgás és szórakozás kedvéért űzik, de sokan vannak olyanok is, akik kirándulásokat, túrákat tesznek, hogy a vidéket megismerjék. Néhány idevonatkozó indokolásból jól látható az egyikéket jellemző magánykeresés is. Pl. „Hogy miért? Arra többféleképp tudok felelni. Először azért, mert egyedül vagyok. Nem szeretem a társaságot. Nem mintha társaim gyűlölnének, hanem szeretem a magányt.”

A szegénysorsú fiúknál a kerékpár nem annyira testfejlesztő eszköz, hanem inkább célszerű használati tárgy. Így írnak róla: „Szeretem, mert avval megyek ki a földekre dolgozni.” „Szeretnék kerékpárt, mert sokat tudnék vele segíteni édesapám munkájában.” „... szeretnék, hogy gyorsabban elvégezhessem munkámat”, stb. Sok vidéki elemi iskolás indokolásában jól mutatkozik a falusi embernek a többséghez, a közvéleményhez való alkalmazkodása, ezek csak azért szeretnének kerékpárhoz jutni, mert már csaknem mindenkinek van, csak nekik nincs.

Ugyancsak nagyon kedvelt testfejlesztő tevékenység a séta és kirándulás. Főleg a vidékiek, a városiak közül pedig nagyobb arányban az egyikéket kedvelik. Csalogatja őket a jól-

eső szabad levegő, a napfény, a természet szépsége, az erdő csendje és magánya, az ismeretlen ösvények titokzatossága. Többen csak a felfrissülést, felüdülést keresik. Sokakat valóságos érzések töltenek el: közelebb érzik magukat Istenhez, a természet alkotójához. Vannak, akiknél fontos szerepet játszik az ismeretszerzés is. Ezek figyelik az állatok életét és a növényeket. Nem hiányzik az indokolásokból a romanticizmus sem: szeretnek sátrat verni, tüzet gyújtani, kinn aludni, expedíciót játszani. Vonzza őket a kalandos élet. Mások viszont kirándulásaikon a környéket akarják megismerni.

Sok szegény fiú a szűkös szülői otthon kellemetlenségei elől menekül a szabadba. Minden kapualjat, kevésbé használt gyalogjárót és üres telket megszállanak és ott nagy ügyességgel rendezik be játszóhelyeiket. (Önkéntes környezetjavítás.) (12 : 176).

A kedveltebb sportokhoz tartoznak még a különböző vízi és téli sportok. Főként a több szabad idővel rendelkező és ránevelt jobbmódú fiúk űzik. A szegénysorsúak idevonatkozó arányszámai szinte elenyészőek. A soktestvéres és egyetlen fiúk adatait összehasonlítva azt látjuk, hogy városban főleg az egykék, a vidékiek közül pedig a soktestvéresek űzik nagyobb %-os arányban ezeket a sportokat. Magyarázat a következő. Városokban kiépített és kellő felügyeletet biztosító úszodák, jégpályák és rődlipályák állnak a sportolók rendelkezésére s így a kisebb önállósághoz szokott, jobban féltett és elkényeztetett egyetleneket is nyugodtan elengedhetik szüleik, másrészt az ily helyek látogatásához megfelelő sporteszköz, ruházat és belépőjegy szükséges, amire szintén jobban telik az egykés családoknak. Vidéken éppen fordítva van a helyzet. A fiúk szabad folyóvizekben, tavakban fürdenek és csónakáznak, a téli sportokat pedig befagyott vadvizeken, behavazott domboldalakon űzik. Az ilyen helyekre nyugodtabban engedhető el a nagyobb önállóságú és sokszor az idősebb testvérek felügyeletét is élvező soktestvéres gyermek, meg az ily szabad helyeken való sportolás költségei is lényegesen kisebbek s így a kevésbé tehetősek is bírják.

Van a vidéki fiúknak még három kedvelt sportja, amelyek a városi fiúk szabad idejének kitöltésében kevés szerepet játszanak: a lovaglás, a céllövészet és nyilazás. Különösen a

lovaglásról írnak nagy lelkesedéssel: „nagyon egészséges“, „A legjobb testedző sport“, „Szabadjára hagyni a lovat, aztán rajta!“ Stb.

A legkedveltebb sportok áttekintése után vegyük sorra az említett testmozgásokkal kapcsolatosan adott indoklásokat. Ezek legtöbbször határozott, tudatos érdeklődésre vall. Pl. „Sziükségem van a mozgásra, mert még gyerek vagyok.“ Sok indoklásból az is kitűnik, hogy tisztában vannak a testgyakorlástól várható összes eredményekkel. Így írnak: „szükséges a test rugalmasságának, frissességének megőrzésére“, „edzi a testet“, „ügyesítem magamat“, „erősebb leszek“, „fokozza az akaratertőt“, „a testet jó alakúvá teszi“, „a szerveket fejleszti“, stb. Többen a jövőbe tekintve, abban látják a testgyakorlás fontosságát, hogy alkalmassá lesznek a munkára. Szerepet játszik az önérvényesítés is. Sokan azért szeretnek sportolni, mert jól tudnak s így társaik közül kiválnak, vagy a versenyeredmény és dicsőségvágy sarkallja őket. A pihenés és szórakozás is többször szerepel motívum gyanánt.

A különböző környezettípusba tartozók feleleteit egybevetve általában a közvetkezőket emelhetjük ki. A közepes módú városi és vidéki fiúk érdeklődése a különböző sportágak és az általuk elérhető testi értékek iránt lényegesen többoldalú és tudatosabb, mint a szegénysorsú elemi iskolásokéi. A középiskolások sokkal többen és sokkal több sportágban gyakorolnak. Motivációik öntudatosabbak, sokoldalúak. A városokban az egyik sportolása többirányú és szélesebbkörű, mint a soktestvéreseké. Különösen a költséges sportok (téli sportok, vízi sportok, tenisz) tekintetében mutatnak nagyobb %-ot. De a rendszeres torna kedvelésében mind a városi, mind a vidéki egyik mögötte maradnak a többtestvéreseknek, mert ehhez több önfegyelem, kitartás és akaratertő szükséges, mint amennyivel az elkényeztetett egyik általában rendelkeznek.

A szegénysorsú elemi iskolások sportélete is szegényesebb, mint hasonlókorú jobbmódú társaiké. Oka nemcsak a szegénység, a gyakori testi munka, a kenyérkeresetbe való bekapcsolódás, hanem az elemi iskolákban folyó testnevelés alacsonyabb színvonala is. Testgyakorló tevékenységeik keve-

sebb differenciáltságot mutatnak. A szabályos sport és a játék közti határvonal elmosódik náluk. Sokan játéknak mondják, ami sport, viszont sportnak azt, ami tulajdonképpen csak játék. Általában mondhatjuk, hogy az egyszerű munkás és földműves fiúk legfőbb testgyakorlata az ősi forma, a játék. A városi fiúk játéakai legtöbbször sportutánzó játékok, míg a falusiak sok eredeti, népi játékot is játszanak. Ilyenek: méta, a zsinórlabdázás, a pilinkézés, peckázás, a nemzetes, csalogató, adogató, tekézés, gombozás.

A vidéki szegénysorsú fiúkra jellemző, hogy indokolásaikból csak igen kis mértékben látszik a szándékos és tudatos testfejlesztés. Az elérhető testi értékek közül alig említenek valamit. Náluk a sport és játék inkább csak egyszerű időtöltés, társas szórakozás, ok a szabadban való tartózkodásra, de semmiesetre sem tudatos testgyakorlás. Pedig nekik is vannak határozott és felismert ily irányú szükségleteik. Erőssé lenni a falusi ifjúság általános vágya (11 : 215). Világosan kitűnik ez a harmadik kérdésre adott feleletekből is. Ily természetű kívánságot mutat a feleletek 38 %-a. „Szeretnék erősebb lenni, mert minden gyerek meg tud verni, de ha erősebb volnék, nem ijednék meg egyiktől sem, hanem úgy a földhöz csapdosnám őket, csak úgy nyekkennének.” „Szeretném, ha nagy lennék, mert akkor az emberek és a legények nem mondanák, menj játszani.” „Magas szeretnék lenni, bajuszom lenne, akkor már ember lennék.” Stb. Mind az erősség, mind a magasság kívánása érthető és tényleges szükségletre vezethető vissza. Ezek a fiúk korán bekapcsolódnak a különböző gazdasági munkákba. A felnőttekkel együtt forgatják a kapát, hánnyák a kévét, hordják a zsákot. Mindez testi erőt kíván, s a gyengébbek önérzetét erősen bántja, ha kisebb erejük miatt a munkában lemaradnak. Másrészt többen megállapították már, hogy a szegénysorsú gyermekek testmagassági átlagai lényegesen alatta maradnak a jobbmódúakénak (47 : 15). Azok tehát, akik magasabbnak szeretnének lenni, jogos kívánságot hangoztatnak, ezt a szociális viszonyok terhére irandó elmaradottságot érzik meg. Ugyancsak ezt az óhajtaást várhattuk volna említésre méltó %-ban az egykek részéről is. *Jankovich Adél* dr. adatai szerint (47 : 15) az egyke fiúk testmagassága átlagban

1—4 cm-rel kisebb, mint a legnagyobb jómódban élő családok hasonló korú gyermekeié.

A városi szegény fiúkra jellemző, hogy a sportolással és játékkal kapcsolatban, a többi csoportok tagjaihoz viszonyítva, feltűnően sokat emlegetik az edzettséget. Nem hiszik, hogy ezt teljes tudatossággal teszik, de igazuk van. Ha meggondoljuk, hogy szűkös, nagyon sokszor szennyes és egészségtelen otthonaikban, vagy a rájuk váró munkahelyeken mennyi veszély fenyegeti őket, csakugyan azt kell mondanunk, hogy legfontosabb szükségleteik egyike az edzettség, az ellenállóképesség.

b) *A kézügyesség fejlesztése.*

Az előzőkben tárgyalt mozgásszükségleteken kívül jellemzi e kort a nagyfokú cselekvésszükséglet is, mely igen sok irányú, kedvelt és rendszeresen gyakorolt tevékenységgel elégül ki. E tevékenységek célja azonban nemcsak a nagyfokú cselekvésszükséglet kielégítése, hanem egyrészt bizonyos fejlesztési célokat szolgálnak, másrészt természetes összefüggésben vannak a konkrét világ megismerésének tendenciáival, valamint a gyakorlati értelem kibontakozásával is. Mindez már az előző életkorra is jellemző, de a kisebb gyermekek cselekvéseiben nincs állandó, céltudatos következetesség, hanem folytonos, ötletszerű váltakozás. Az eltéríthetőségnek ez a nagy foka csak a 9 éves korban változik meg és válik rendezett céltudatossággá, szilárdsággá (59 : 21). Ez a további években csak fokozódik és igen gyakori a tevékenységeknek bizonyos érdeklődési központok körüli csoportosulása.

A legegyszerűbb ilyen tevékenységek azok, melyeket a kézimunkázgatás gyűjtőnév alatt foglalhatunk össze. Ide sorolható a fűrés-faragás, a lombfűrészelés, az agyagmunka, a papírmunka és a vegyes anyagú kézimunka. Valamennyi tevékenységre jellemző, hogy aránylag kevés szellemi munkával jár, az egyes részletmunkák szinte mechanikusan ismétlődnek, és a munka menetének meghatározásában nagy szerepe van az anyag természete által adott lehetőségeknek. A legtöbbször nem szükséges előzetes terv készítése, hanem

az ily munkák „maguktól” rávezetnek a kezelt anyagoknak lehető kombinációira, olyan csoportosításokra vagy megoldásokra, melyekre nem is gondoltunk volna (59 : 95). Úgyhogy e munkák legfontosabb hatását a kézügyesség fejlesztésében kell látnunk. De természetesen e korban már bőven találkozunk olyan teljesítményekkel is, melyeknek létrehozásában a céltudatos tervezgetésnek is fontos szerepe van.

A legkedveltebb ilyenmű munka a faragás. Nem kell hozzá más, csak egy darab fa nteg egy jó bicska. A munka bárhol végezhető, künn a mezőn, állatok legeltetése közben, az udvar egyik szögletében, kapualjban, a konyha egyik sarkában, árok partján, erdő szélén, sőt még valahova (pl. szántóföldre) való menés közben is. Így készül az ügyes kezekben a cifrapálea, a virágkaró, az ostornyél, a díszített tollszár, a ceruzahosszabbító, stb. Faragnak játékszereket, kocsit, ekét, jármot, egyszerűbb gazdasági eszközöket stb.

A faragás mellett kedvelt tevékenység az iskolai értelemben vett kézimunka, de többen szeretik az asztalos, lakatos, bádogos és esztergályos munkáit is.

Az idevonatkozó motivációk szerint a legtöbben azért kézimunkáztatnak, mert ügyesíti a kezet és a kéz ügyességét nagyra értékelik. Nagy szerepet játszik az alkotással járó gyönyör is. Az egyik fiú ezt így fejezi ki: „Alkotni valamit szép, és öröm látni, ha valami, amit készítettem, a várakozásnak megfelelően sikerült.” A másik: „Élvezem, hogyan alakul ki a közönséges fából egy különös forma.” Többeknél a megfelelő képesség bírásának jóleső tudata a fő sarkaló erő, másoknál esztétikai élvezet. De sokan egyszerűen csak kellemes, gondnélküli szórakozást találnak a kézimunkáztatásban. Végül vannak olyanok is, akiket anyagi érdekek vezetnek, ezek kereseti forrásnak tekintik a munkát. Az egyik pl. szép botokat szeretne faragni, hogy elvigye más vidékre eladni.

Mindez, bár szórványosan mindegyik környezeti típusban előfordul, mégis leginkább a szellemi munkával kevésbé foglalkozó, szegénysorsú elemi iskolásokra jellemző. Megmagyarázza az a sok ösztönzés és példa, ami az ily környezetben élő fiúkra állandóan hat. Az iparos családok gyermekei állandóan látják a különböző műhelymunkákat, köny-

nyen hozzájutnak a megfelelő szerszámokhoz és anyaghoz. Sokat beszélnek előttük a kézügyesség fontosságáról, dicsérik az ügyeskezű felnőttek teljesítményeit, s így e fiúk is hamarosan bekapcsolódnak az efféle munkákba, annál is inkább, mert a legtöbb előre látja, hogy neki is az ily munka lesz a foglalkozása. A falusi fiúk a fúró-faragó, barkácsoló, ezermester felnőttek közt szívják magukba a kézimunka szeretetét, az ügyesség megbecsülését. A tanyai ember pedig egyenesen rá van szorulva arra, hogy sokféle kézimunkához értsen, hisz az év nagy részében iparosoktól távol él, a maga ügyességére van utalva eszközeinek és berendezési tárgyainak kijavításában és sokszor elkészítésében is. Ezzel szemben a jobbmódú és főleg szellemi munkával foglalkozó környezetben fizikai munkát ritkán végeznek és a legtöbb esetben szellemi munkának alárendelve. Az ily környezetben a gyermekek is kevés hajlandóságot mutatnak arra, hogy szabad idejüket kézimunkával töltsék, mint ahogy azt a kézműves családok gyermekei oly gyakran utánzó módon megteszik (12 : 69).

A nehezebb értelmi munkától való idegenkedés is sok esetben oka annak, hogy a szegény fiúk a kevés szellemi munkával járó kézimunkát kedvelik, szemben a nagyobb technikai vagy fizikai tudást igénylő szerelésekkel. Jellemzően mutatja ezt egy felelet, mely az iskolai szabadórákra vonatkozik. „Én nem kívánok külön órát az iskolában, mert még ez is sok. De ha volna is, én akkor is csak faragni szeretnék.” Megerősíti ezt még több más felelet, melyek szerint az iskolai szabadórákat legcélszerűbben kézimunkázásra kellene felhasználni.

A kézimunkázás szeretetét sok szegény fiú magával viszi a középiskolába is. Ezek közül kerülnek ki azok, akik ott is szívesen vennék a kézimunkaórák rendszeresítését.

c) A konstruálás mint érdeklődési középpont.

Az eddigiekben ismertetett testfejlesztő és kézügyesítő foglalkozások mellett igen fontos szükségletként mutatkoznak a szellemi erők és képességek, különösen a technikai alkotáshoz szükséges képességek kibontakozását elősegítő foglalkozások is.

Ide sorolhatók elsősorban a különböző technikai szerelések: repülőmodellek készítése, elektromos motorok, dinamók és egyéb elektromos készülékek szerkesztése, összeállítása és gyakorlati felhasználása, rádióépítés, Märklin és más építőjátékokkal való foglalkozások és általában mindenféle szerkezetek megfigyelése, szétszedése, összeállítása, átalakítása, stb.

Az efféle foglalkozások másik csoportját a fizikai és kémiai kísérletezések teszik. Sokan egész kis laboratóriumot rendeznek be és megfelelő elméleti előtanulmányok alapján végzik kísérleteiket. Többen szeretnék, ha az egyik kérdéssünkben felvetett iskolai szabad órákat is e célra használnák fel. Módszertani szempontból megszívlelendően érvel egyik-másik fizika-rajongó: „A fizika órát a sok szép kísérlet miatt szeretjük. Az lenne jó, ha a kísérleteket külön-külön mi is elvégezhetnénk, hogy ez a szép tudomány minél jobban belénk vésődjék.” A másik tanári felügyelet mellett a tanult vagy tanulandó anyaggal kapcsolatos kísérletek végzését és gyakorlását tartaná jónak. A harmadik hozzáteszi: „Ezzel a diákoknak nemcsak valami érdekeset mutatnának, hanem egyúttal megtanítanák őket mindazokra a dolgokra, melyekre minden művelt embernek szüksége van. Meg így, ezeken az órákon a szegényebb diákok is használhatnák az intézet felszerelését.” Van olyan fiú is, aki azt szeretné, ha ezeken az órákon mindenki félig-meddig megtanulhatná a mechanikai szakmát.

A kedvelt foglalkozások e csoportjába tartozik még a gépekkel való foglalkozás. Igen általános jelenség. Alig van fiú, különösen a városiak között, akit ne érdekelne a gép. Mindegyik szereti figyelni a különböző gépeket. Legfőbb vágyaik egyike, hogy megismerjék a motorok szerkezetét, az egyes szerkezetek szétszedését, összerakását, valamint a gépek kezelését. Kedvelt férfi ideáljuk a pilóta, a páncélos katona és a gépkocsivezető.

A felsorolt konstruáló tevékenységek és a velük kapcsolatos technikai érdeklődés nagyon sok fiúnál, mint *Nemesné M. Márta* is megállapítja (45 : 106), érdeklődési központként szerepel. A legtöbb tevékenységük és érdek-

lódési irányuk e köré csoportosul. Az iskolában nagyon kedvelik a fizikát és kémiát, melyekből bizonyos elméleti ismereteket szerezhetnek kedvelt foglalkozásukhoz. Gyűjtési tevékenységük főleg a szerelésekhez és kísérletezésekhez szükséges anyagokra és idevágó témájú képekre irányul. Holmiük között legjobban kedvelik szerelési szerszámaikat és kísérletezési eszközeiket. Olvasmányaik közt első helyen állanak a technikai, fizikai és kémiai tárgyú könyvek és folyóiratok. Az ifjúsági egyesületek közül tagjai az aero körnek, a fizikai és kémiai körnek, a fotokörnek, stb. Barátaikat és felnőtt ismerőseiket is főként abból a szempontból választják és értékelik, hogy mennyiben tudnak ilyennemű tevékenységeikhez segítséget nyújtani. Szívesen veszik terveik érdeklődéssel való meghallgatását, a jó tanácsokat, felvilágosító magyarázatokat, szerszámok kölcsönzését, hulladék anyagok átengedését stb. Különösen hálásak az oly felnőttek iránt, akik lehetővé teszik számukra tevékenységeiknek komoly formában való folytatását, kiélését. Akik elviszik őket műhelyekbe, gyárakba, garázsokba, repülőtérré; akik megengedik nekik, hogy gépek kezelésében, szétszedésében, javításában és összerakásában résztvehessenek, vagy legalább ilyeneket végignézhessenek.

Miért van mindez?

Mi, mint már fentebb említettük, a felsorolt foglalkozásokat mint bizonyos szellemi képességek kibontakozását és fejlődését elősegítő tényezőket (szükségleteket) értelmezzük. A fiúk között is sokan vannak, akik világosan látják e foglalkozások fejlesztő hatásait és azért gyakorolják őket. Néhány példa az erre utaló motivációkból: „...mert lehet tervezgetni és önállóan dolgozni“, „mert lehet rajta törni a fejemet, gondolkozni, izgulni és a végén örülni“, „...mert a legnagyobb pontosságot és gondosságot kívánja meg“.

Egyesek a sikeres alkotással járó jóleső örömet emelik ki: „Nem tudok elképzelni annál nagyobb élvezetet, mint amekkorát egy sikerült kísérlet okoz.“ „A munkámban az előrehaladást és a készenlét utáni vágyat élvezem.“ „Hajt az alkotási vágy, hogy magam készíthessek valamit.“ „Az

ember összerak vasakat, csavar, kalapál, és mikor kész a gép, elkezd búgni, mozogni, aztán oly jó érzés, mikor azt lehet mondani, ez az enyém, mozog, megy." Ők a jóleső érzést, az örömet és az élvezetet hangoztatják. De mi jól tudjuk, hogy e mögött a cél és egyben hajtóerő mögött az akaratnak mekkora megfeszítése, a gondolkodásnak és képzeletnek mily sokirányú tevékenysége és a figyelemnek mekkora foglalkoztatása rejlik, s mindez nem marad fejlesztő hatások nélkül.

Gyakran szereplő motiváció részlet: az egyéni, vagy általában az emberi értelem és akarat győzelme az anyag, a természet felett. „Úgy megy, ahogy én akarom, előre vagy hátra.” „A gép egy tökéletes valami, amivel az ember azt tesz, amit akar.” „Leginkább azért érdekelnek a gépek, mert a mellette szinte elvesző embernek engedelmessé válik.” „Milyen jó érzés egy motor felett úrrá lenni.” „A gép hasonlít az emberhez. Tagjai vannak, szinte él. Parancsolni lehet neki és engedelmessé válik is.”

Többen a mindennapi élet fontos szükségleteiként említik a felsorolt tevékenységeket, illetőleg az általuk szerzett ügyességet és jártasságot. Pl.: „Ha valami baj van a rádióval, vagy a villannyal, meg tudom csinálni.” „Kémiai ismereteimet és a kísérletezéssel szerzett ügyességemet sokszor felhasználhatom. Pl. a fényképezésnél (előhívás, másolás) vagy pl. a folttisztításnál.” „Ha valamikor szembekerülök egy géppel, segíteni kell, vagy az enyém romlott el, nem állok tanácstalanul vele szemben, hanem segíthetek, kijavíthatom.” „A mai világ élete a gépek segítségével bonyolódik le, ezért minden embernek kell a technikával foglalkoznia.” „Az életben nagy szükség lesz a technikát szerető férfiakra.”

Természetesen az ilyenmű foglalkozások bizonyos ismeretszerzési lehetőségeket is nyújtanak. Főleg a középiskolás tanulók közül többen ezért is kedvelik. „A tanulás megkönnyítésére jó a kísérlet.” „Szerelés közben sok mindent rájövök, sok mindent megtanulok.” „Szeretem bebizonyítani, amit tanulok és azt is, amit olvasok.” Különösen tudatos ez azoknál, akik úgy érzik, már pályát választottak és mindezt előkészületnek is tekintik.

Átszövi még e tevékenységet a titokzatos, a csodálatos, a bonyolult dolgok iránti kíváncsiság, a gyermekes fantáziával kiszínezett lehetőségek feltételezése, stb. „A kémia által be vagyok avatva a világ anyagának és jelenségeinek titkaiba. Ha ezeket megfejtem, valóságos tudósnak érzem magam.” „Az ember sohasem tudhatja, hogy hátha feltalál valamit, amellyel az emberiségnek nagy hasznára lehet.” „Kutatni akarok olyasmi után, ami még nem volt, ami az emberek előtt ismeretlen.”

A felsorolt motiváció típusokból világosan látszik, hogy a technikai természetű szerelések és kísérletezések mögött fontos fejlődési szükségletek húzódnak meg. Ez többek között tudatos is az általunk vizsgált korú fiúk lelkében, s így e tevékenységekkel kapcsolatosan határozott érdeklődésről van szó. Ugyanezt bizonyítják a gyakorlati életben való felhasználásra és szükségességre vonatkozó és a pályaválasztással kapcsolatos indokolások is. Természetes a legtöbb fiúnál az érdeklődés mellett fontos rúgó a tudásvágy és a kíváncsiság is, sőt egyeseknél egyszerűen csak játékos pepecselésről, szórakoztató időtöltésről lehet beszélni, minden komolyabb ily irányú érdeklődés nélkül.

Az elmondottak után keressük most már, mi szerepe van itt a környezeti tényezőknek és mi eltérés állapítható meg az általunk felvett környezeti típusba tartozó fiúk idevágó érdeklődése között. A mindennapi élet tapasztalatai alapján is biztosra vehettük a szoros összefüggést, hisz a különböző környezet más-más szükségleteket támaszt és az eltérő szükségletek különböző érdeklődési irányokat alakítanak ki.

Megállapításainkat főleg az első és ötödik kérdésre kapott feleletekre alapozzuk.

Legelőször is megállapíthatjuk, hogy mindegyik környezetben a leghatározottab technikai érdeklődés azoknál a fiúknál tapasztalható, akik a családban és a szülői házban vagy az otthon közvetlen környékén a legtöbb ösztönzést kapják. (Itt természetesen nemcsak a szándékos ösztönzésekre gondolunk.) Ilyen az eset a gépészek, gépvezetők, pilóták, technikusok, mérnökök, természettanszakos tanárok családjaiban, a gyártelepek, nagyobb műhelyek, gép-

házak, garázsok stb. közvetlenségében lakó, ezekkel érintkező családok fiainál. „Gépekkel azért szeretek foglalkozni, mert nálunk sok a gép”: „... mert édesapám is gépész volt”; „... úgyszólván gépek között nőttem fel” stb. — olvashatjuk az egyes indokolásokban.

A környezeti típusok szembeállítása során a következő megállapítások tehetők. A városi fiúk ily irányú érdeklődése lényegesen nagyobb és sokoldalúbb, mint a vidékieké. Az egyikék között gyakoribb, mint a soktestvéresek között. A közepes módúaknál erősebben jelentkezik, mint a szegényeknél. Az egyébként egyforma környezetben élő szegény gimnáziumi tanulók és a szegény elemi iskolások között az előbbiek vezetnek e téren.

Végiggondolva a különböző környezeti típusokra jellemző ráhatásokat, ösztönzéseket és lehetőségeket, az előbbi eltéréseket minden különösebb fejtegetés nélkül helytállónak találhatjuk. De külön rámutatunk az egyformán érdeklődő közepes módú gimnáziumi tanulók és a szegénysorsú elemi iskolások motivációiból kitűnő eltérésre. A jobbmódú fiúk szülei és hozzátartozói a technikai életnek rendszerint irányítói, vezetői, a technikai alkotásoknak pedig leginkább tulajdonosai, élvezői. Ebben a viszonyban a szellemi erők és képességek sokkal fontosabb szerepet játszanak, mint a testi ügyességek, az elméleti felkészültség is lényegesebb, mint a gyakorlati kivitelben való jártasság. Az ily környezetben felnövő fiúk is előreláthatóan a szüleikéhez hasonló viszonyba kerülnek majd a technikai élettel és a technika alkotásaival. Ebből adódik, hogy az ő érdeklődésüket erősen jellemzi egyrészt az önmagáért való (*l'art pour l'art*) érdeklődés, másrészt az elméleti megalapozásra való törekvés. Ezzel szemben a szegénysorsú fiú előre látja, hogy ő is, miként szülei és rokonai, csak mint előállító, kezelő, gondozó és javító munkása lesz a technikai életnek. Felette állanak majd a szellemi irányítók. Az ő feladata csak a gyors és pontos kivitel lesz, melyben sokkal több szerepe van a gépiességig begyakorolt, ügyes kéznek, mint a vezető értelemnek. Ezért a szegény fiúk ily irányú érdeklődését erősen jellemzi és irányítja a leendő kenyérkeresettel való összefüggés. Ez csendül ki a legtöbb indo-

kolásból. A szegény gyermekhez sokkal közelebb áll a megélhetésért folytatott küzdelem. Jellemző továbbá rájuk, hogy náluk az elmélet erősen háttérbe szorul a gyakorlati vonatkozások és a kivitel kérdései mögött.

d) *A kifejezőképesség fejlesztése.*

Adataink között olyanok is vannak, melyek a nyelvi kifejezőképesség fejlődését biztosító szükségletekre és ily irányú érdeklődésre mutatnak. Többen hangsúlyozzák, hogy az olvasást azért is kedvelik, mert élvezik és megfigyelik az írók stílusát és ezzel saját kifejezési módjukat csiszolgatják, meg az olvasott szövegek szókincsük gyarapítására is igen alkalmasak. Némelyek az iskolai szabad órákat a fogalmazás gyakorlására és nyelvfejlesztő vitatkozásokra kívánják felhasználni. Mások a beszerzésre ajánlott könyvekre vonatkozó indokolásaikban juttatják kifejezésre az ily irányú szükségletet. Pl. az egyik Móra Ferenc könyveit így ajánlja beszerzésre: „...mert ezekből mindenki megtanulna tökéletesen beszélni magyarul. Ezekből mindenkinek kötelező olvasmányt kellene feladni.” Van, akik az idegen nyelv tanulásának szükségességét hangsúlyoztatják. Van, aki szónoki beszéd készítését és elmondását említi a legkedvesebb szabadidei foglalkozásai közt. Néhányan verseket írnak vagy szavalni szeretnek. Olyan is van, aki főleg azért jár moziba és színházba, hogy a színészek nyelvi előadasmódját figyelje. Sokan barátaik és ismerőseik kedvelt és értékelt tulajdonságai közt említik a jó előadási készséget, a szép, színes, érdekes beszédet.

Az egyes környezeti típusok adatait az alábbi %-os összehasonlító táblázat mutatja:

Szükségletek	V á r o s i				V i d é k i			
	k. módú		szegény		k. módú		szegény	
	s. t.	e.	gim.	el.	s. t.	e.	gim.	el.
Idegen nyelv tanulása .	2	4	2	—	2	10	12	—
Szókincs gyarapítás, stílusfejlesztés, fogal- mazás.	4	4	8	6	12	8	10	—
Szavalás, szónoklás . .	2	—	2	—	—	—	4	—

Adatunk kevés ahhoz, hogy rájuk támaszkodva messze-
menő következtetéseket vonjunk le, de a másutt (5., 12., 18.,
34. és 61. sz. művek) talált megállapításokat megerősíteni
látszanak. Legelőször is az tűnik szemünkbe, hogy ily
szükségletei főként a vidéki fiúknak vannak. Ez könnyen
érthető, hisz a falusi ember általában kevés beszédű. Élet-
körülményeik, problémáik csaknem egyformák. Valameny-
nyien ugyanazt látják, és már annyiszor látták, ugyanarról
ugyanazt gondolják s így kevés a mondanivalójuk egymás
számára (12 : 204). A közöttük felnövő gyermekek is
hasonló nyelvi készséget szereznek, és ha továbbra is
a falusi környezetben maradnak, nem is jutnak tudatára
az e téren mutatózó hiánynak. A megszerzett nyelvi kés-
ségük mindig elegendőnek bizonyul, nem támad bennük
annak csiszolására vonatkozó szükséglet s nem érdekli őket
a kifejezésbeli képesség fejlesztésének kérdése.

A középiskolába kerülő vidéki fiúk azonban csakhamar
észreveszik városi társaikhoz viszonyított elmaradottságu-
kat. Szükségérzetük támad s megfelelő érdeklődéssel for-
dulnak a hiányok pótlására alkalmas tevékenységek felé.
Erre mutat, hogy adataink között a vidéki származású gim-
náziumi tanulók szerepelnek a legnagyobb arányban. Közü-
lük kerülnek ki azok is, akik a helyes, törőlmetszett magyar
beszéd ügyét leginkább a szívükön viselik.

Más azonban a helyzet a városban. A városi gyermek
otthon, az utcán, üzletekben, villamoson, sportpályákon
igen sok és igen különböző foglalkozású emberrel találko-
zik, ezek beszédét hallgatja, s maga is sokszor kényszerül
másokkal való szóbeli érintkezésre. Márpedig minél gyak-
rabban érintkezi emberekkel, annál több az alkalmunk
a nyelvi készség és értelmesség gyakorlására, annál több-
ször kell mások beszédére figyelniünk, azt megérteniünk
és magunknak is beszélniünk. Ennek megfelelően a városi,
különösen a nagyvárosi gyermek nyelvi tekintetben és szó-
kincsét illetően messze előnyben van a vidékivel szemben.
Mondatszerkesztése és nyelvi gondolkodása sokkal jobb
(10 : 240). Ezt a tökéletesebb nyelvi készséget a környezet
hatásai fokról-fokra fejlesztik, csiszolják, s így a legtöbb
városi gyermek, különösen a jobbmódú és minden tekintet-

ben jobban ápolt gyermekek ezen a téren sohasem éreznek elmaradottságot. Kivételek főleg a kedvezőtlenebb körülmények között felnövő szegénysorsúak között vannak. Ezek e korban, különösen, ha gimnáziumba kerülnek s itt a többiekkel közelebből érintkeznek, észreveszik elmaradottságukat s városba került vidéki fiúkhöz hasonlóan érdeklődni kezdenek a nyelvi készség fejlesztésének lehetőségei iránt.

e) *A művészi vonatkozású képességek gyakorlása és fejlesztése.*

Idevonatkozó tevékenységeknek az éneklést, a dalgyűjtést, az egyes hangszereken való játszást, a zenehallgatást, a rajzolást és festést tekintettük. Az egyes környezettípusokba tartozók adatait a következő összehasonlító táblázat mutatja %-okban:

Kedvelt tevékenységek	V á r o s i				V i d é k i			
	k. módú		szegény		k. módú		s szegény	
	s. t.	e.	gim.	el.	s. t.	e.	gim.	el.
Éneklés, dalgyűjtés . . .	4	—	—	4	6	2	—	4
Hangszereken való játszás, zenei kérdések	16	18	14	14	6	18	8	8
Rajzolás, festés . . .	10	—	12	20	2	2	24	6

Sajnos, adataink mennyisége ezúttal sem engedi meg, hogy a környezet döntő befolyására nézve határozott megállapításokat tegyünk. Legfeljebb látszatigazságok igazolására keressünk érveket.

A vidéki élet, melyből oly sok szép népdal fakadt, az éneklés megszeretésének kedvezni látszik. Valóban megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy spontán lelki szükségletből a falusi ember többet énekel, mint a városi. Gondoljunk csak a sok dallal egybekötött népi játékokra, a népszokásokra, a vidám szüretekre, kukoricafosztásokra, lakodalmakra. meg arra a sok-sok magánosan dolgozó földműves férfira és nőre, akiknek énekelgetését oly sokszor hallhatja a határban az ember. Az elburjánzott slágerektől meg nem

fertőzött vidéki ember büszke is népdalaira és sajnálattal látja, hogy azokat a város nem fogadja kellő megértéssel. Találóan fejeződik ez ki egyik vidéki gimnáziumi tanuló indokolásában: „Szabad időmben legszívesebben népdal tanulással és regöléssel foglalkozom. Azért, mert ismerem a magyar népdal értékét. Világosan tárják elénk a magyar nép érzésvilágát. A magyarságnak ezt a nagy kincsét kell kikutatni és megkedveltetni a városiakkal.“

A hangszeren való játszás tekintetében az egyikék látشانak vezetni. Magyarázatul azt a tényt tekintjük, hogy a rendszeres zenetanulás sokszor a szülők szándéka és sok tekintetben függ azok anyagi helyzetétől is. Az egy gyermekes szülők általában igyekeznek gyermekük sokoldalú kiképeztetésére, s mivel anyagilag is tehetősebbek, aránylag több egyke részesülhet rendszeres zenei oktatásban, mint soktestvéres.

Ila a várost és vidéket állítjuk egymással szembe, a városi fiúk vezetnek a zenetanulás kedvelésében. Magyarázatul elfogadható a város kétségtelenül fejlettebb és sokoldalúbb zenei életéből eredő ösztönzések hatása, de ugyancsak döntő jelentőségű a szülők nevelői szándéka is.

A szegények mind a városban, mind a vidéken valamivel mögötte maradnak a jobbmódúaknak. De mivel náluk kevésbbé tételezhető fel a szülők ily irányú nevelői akarat, azt mondhatjuk, hogy aránylag köztük is ugyanannyian vannak, akik lelki szükséglet kielégítésére játszanak valamilyen hangszeren. Az anyagi helyzettel függ össze az is, hogy a szegény gyermekek főleg az olcsóbb hangszerek (harmonika, citera) iránt érdeklődnek.

A rajzolás és festés kedvelésében a szegénysorsú városi és szegénysorsú vidéki fiúk mutatják a legnagyobb arányt, míg a kétségtelenül legjobb anyagi helyzetben levő városi egyikék egyetlen %-al sem szerepelnek. E jelenség egyik oldalát, *Sáray* megállapítása alapján, a serdüléssel összefüggő változásokban jelölhetjük meg. „A gyermekrajz gyökerét, az utánzásból eredő pszichomotikus működést bontja meg leghamarabb a serdülés kora.“ Ennek következtében a gyermek a rajzolásban ügyetlenebbnek érzi magát, tevékenységét nem kíséri a siker öröme. A rajzolás

mindinkább elveszti felhívó jellegét: a gyermek számára s így az általános rajzi érdeklődés lassan csaknem teljesen elmarad. (52 : 45). Látjuk tehát, hogy a rajzolási kedv csökkenése szoros összefüggésben van a serdülés előrehaladásával. Ez az összefüggés mutatja meg a fenti jelenség másik okát. Ugyanis a serdülés időpontját erősen befolyásolják a környezeti hatások. Közismert és számokkal is bőven igazolt tény, hogy nagyvárosokban, különösen a fővárosban előbb jelentkeznek a serdülés tünetei, mint a kisvárosokban és magányos vidéki helyeken. Ugyancsak korábban lép fel a vagyonos, jó módban élő szülők gyermekeinél, mint a szegényebb osztálynál. (56 : 9).

f) A veszélyes helyzetekben való helytállás.

Az előzőekben láttuk, hogy a 13—14 éves fiú mohón keresi azokat a lehetőségeket, melyek testi-lelki képességeit fejlesztik. Kívánja az intenzív mozgást, hogy erőssé, fürgévé és edzetté legyen, fúr-farag, reszel, ragaszt, agyagot gyúr, hogy kézügyességre tegyen szert, szenvedélyesen konstruál s így bontakoztatja sokféle szellemi képességét. Mindezek eredménye egy nagyfokú élményszükséglet. Oly lehetőségek után vágyik, melyekben kipróbálhatja, begyakorolhatja szerzett testi-lelki erőit és így fokról-fokra képessé legyen az élet nehéz és veszélyes helyzeteiben való helytállásra is.

A kultúrátlan népek ily korú fiainak bőven kijut az efféle élményekből. Csatangolnak az őserdőben, küzdenek esővel, széllel, sokszor tomboló viharral, leselkedő vaddal, sziklákra másznak, szakadékokon kelnek át, kipróbálja képességeiket a zúgó patak, a viharzó tenger és a rejtelmes vadon. A felnőttek oldalán is sok-sok ilyen élményben van részük. Résztvesznek veszélyes vadászatokon, halászatokon, sokszor kisebb fegyveres összecsapásokon is. Így, apa, nagyobb testvér és rokon oldalán, azoktól védve és vezetve edződnek, ügyesednek testileg, lelkileg, és lassan képesek lesznek egyedül is szembenézni minden veszéllyel.

A mi kultúránkban felnövő gyermek élete azonban nagyon élményszegény. Az iskolai órákon való részvétel, az

otthoni tanulás, feladatok elkészítése, a szülők munkájában való segítség, itt-ott egy kis szabad kimozdulás a pajtásokkal és jóbarátokkal. Nagyon egyszerű és szürke élet ez az erőből duzzadó, érvényesülni törekvő lény számára. Így a gyermekben mintegy felgyülemlik a sok ki nem élt testi-lelki energia. Feszülő izmaiban érzi az erőt. Tudatában van lelki képességeinek is. Olyan, mint egy felhúzott rúgó, tele van cselekvésvágygal. Érzi cselekvőképességét, hajtja a további fejlődést biztosító, illetőleg irányító szükségérzet, de még sem tehet semmit, vagy csak nagyon keveset, mert körülveszi és leköti a felnőttek sokféle parancsa, tilalma, szokása, törvénye. Ösztöneit kénytelen ezeknek alávetni, különben erősen veszélyeztetni személyi érvényesülését.

E kényszerhelyzet megoldására a fiúk legtöbbje mintegy kettős életet él. Az egyik a felnőttek által erősen irányított és így ösztönei elé számos korlátot állító, való élet. Ebből is igyekszik hasznosítani mindent, ami megfelelő élményeket nyújthat. Szeret kirándulni, ismeretlen helyeken barangolni, szabadban táborozni, tüzet rakni, cserkész és levante őrsi-versenyeken résztvenni, hosszabb túrákat tenni, utazni, stb. Keresi a veszélyeket, magas fákra mászik, szakadékok szélén jár, sokszor résztvesz apróbb merész kalandokban, amilyenek a különböző csínytevések, lopások, verekedések, stb. De ugyancsak szívesen vesz részt a katonai előképzésben, a légoltalmi kiképzésben és szolgálatban is, ha azt megfelelő élmények keretében kaphatja. De mindez nem elegendő a nagy élményszükséglet kielégítésére. Nem eléggé változatos és gyakori, nem egészen komoly és veszélyes. Bennük neki sokkal szerényebb szerep jut, mint aminőre vágyik és a vele együtt szereplők is csak közönséges átlag-emberek. Kénytelen tehát valamilyen pótkielégülést keresni, és ezt izgató, kalandostartalmú könyvek olvasása közben találja meg. Ezek a képzelet szárnyán oly világba viszik, melyben ő a környezettől függetlenül egy másik életet élhet. Ebben az életben átlagon felüli emberek (legyőzhetetlen hősök, bátor lovagok, vakmerő rablók, ravasz kalandorok, merész utazók) az ő eltitkolt vágyait valósítják meg. Közöttük számtalan változatos élmény és kaland részese lesz, velük együtt éli át az eseményeket,

retteg és lelkesedik, töpreng és ujjong, tanul és edződik. A legtöbb 10—14 éves fiú boldog önfeledtséggel temetkezik bele az ily történetekbe, és ebben annak bizonyítékát látjuk, hogy a kalandok és izgalmak képzeletbeli átélése fontos fejlődési szükséglet.

A kalandos történetek kedvelését általában a gyermek „harci” élményszükségletére szokták visszavezetni (6 : 12., 55 : 14.). De mi egy lépéssel tovább menve, feltesszük a kérdést: miért uralja a gyermeki lelket bizonyos életkorban annyira jellegzetesen az efféle élményszükséglet? Mi ennek a rendeltetése az általános fejlődés menetében? Feleletünk: előkészítés, lelki edzés és tapasztalatszerzés az élet veszélyes körülményei közt való helytálláshoz.

A képzeletszülte kalandos történetek olvasása mellett nagy érdeklődéssel fordul a 13—14 éves fiú a katonai életet, a háborút, a harci eszközöket és módokat ismertető könyvek és elbeszélések felé is.

Adataink alapján a veszélyes helyzetekben való helytállásra előkészítő szükségleteket három csoportba foglaltuk: a) kalandos tartalmú történetek olvasása, b) a háború és a katonai élet megismerése és c) a katonai előképzésben való részvétel. Lássuk ezeket külön-külön.

A kalandos tartalmú történetek hatásának értelmezésében és megítélésében a sajátgyűjtésű adatok mellett támaszkodtunk *Tóth Béla Zoltán* tartalmas és témánkkal nagyon összefüggő tanulmányára (55.), melyben azokat a lelki rúgókat kutatja, amelyek a 10—14 éves gyermekek számára az izgató, kalandos olvasmányokat oly keresetté teszik. Mi pedig azt keressük, melyek azok a hatások, eredmények, amelyek révén ezek az olvasmányok az élet veszélyes helyzeteiben való helytállásra képesítik a gyermeket, illetőleg ebben az irányban való fejlődését eredményezik.

A veszélyekben való helytálláshoz főként három tényező szükséges: a) a félelemmel szemben való megedződés, b) a veszély leküzdéséhez szükséges ismeretek, tapasztalatok, ügyességek és az ezekre támaszkodó erő- és képességtudat és c) az idegrendszer kellő gyakorlottsága a veszély körülményeinek, várható és meglepő fordulatainak gyors felismerésében, helyes megítélésében, a higgadt elhatáro-

zásban, valamint a cselekvések biztos irányításában. Kérdés: biztosítják-e, illetőleg fejlesztik-e ezeket az efféle olvasmányok?

Az általunk megkérdezett fiúk között többen csak egyetlen szóval feleltek arra a kérdésre, hogy milyen tartalmú könyvek beszerzését ajánlják az iskolai könyvtár részére: *izgalmasat*. A legfőbb keresett élmény tehát az izgalom. Erre a megállapításra jut Tóth is (55 : 20) „a 10—14 éves gyermek alapélményét az idegizgalom, szorongás, valamint az annyira keresett gyönyör és fájdalomérzés keveréke (ambivalencia) határozzák meg, melyeket a kalandkeresésben, különféle diákcínyekben és nem kis mértékben olvasmányaiban vezethet le.” Olvasás közben legtöbbször tökéletesen eggyé lesz a cselekmény hőisével. Magáévá teszi céljait és vele együtt éli át a veszélyes percek minden izalmát, s jóleső megnyugvással teszi le a könyvet, ha hőse diadalt aratott. „*Az idegizgalom a cselekmény fokozásával párhuzamosan fokozódik*, jelezvén, hogy nemcsak lelki, hanem fizikai szervezete is teljes mértékben az olvasmány hatása alatt áll.” (55 : 14). A gyermeknek ez a tulajdonsága nem más, mint a veszéllyel való játék. A veszélyes helyzetnek vonzó és taszító hatása van lelkére.

K. Groos nem tartja valószínűtlennek, hogy az idegizgalommal való játék a veszély feletti önuralomnak egyik kiváló eszköze. (54 : 23). Mi ennél tovább megyünk és biztosra vesszük ezt.

Azonban nemcsak az izgalmat keresi és élvezi a kalandokat olvasó és képzeletben átélő gyermek. Számos motiváció tanúskodik arról is, hogy figyelni a szereplő emberek faji sajátosságait, a különböző jellemeket, megjegyzi a változó helyzeteket, megközelítési, rejtőzési, támadási, védekezési és szabadulási módokat, ellessi a különböző fogásokat és ügyességeket. S mindezt azzal a gondolattal teszi, hogy ő a reális életben is kerülhet majd veszélyes helyzetbe s akkor majd a szerzett tapasztalatokat jól hasznosíthatja, tudja, hogyan kell viselkednie, mit kell tennie, hogy a kalandnak ne áldozata, hanem győztes hőse legyen. Tehát az olvasás tudatos tapasztalatgyűjtési lehetőség is a gyermek számára.

Minden szerzett ismeret után úgy érzi a gyermek, hogy ereje, ügyessége, teljesítőképessége lényegesen megnövekedett. Ennek következménye, hogy olvasás közben a veszélyes fordulatokkal kapcsolatosan fellépő természetes védekező tendenciák sokkal gyengébben jelentkeznek. Ez lehetővé teszi, hogy az *olvasó* én mindjobban átalakuljon (képzeletben) *cselekvő*-énné, azaz, hogy a gyermek személye a hőssel egészen azonosuljon. Itt, aztán a gyermek elszakad a való élettől. A való élet síkján gátló hatású félelme eltűnik, sőt szublimálódva az önbizalmát növeli. (55 : 16). Az olvasó regényhőssé, a szemlélő cselekvővé válik és teljes idegzettel veszi ki részét a küzdelemből, az események átéléséből. Feszült figyelemmel lesi az ellenfél cselvetéseit, élénk képzelettel maga elé állítja a helyzeteket, felkészül a várható fordulatokra, terveket sző, meglepődik, határoz, cselekszik, ujjong, s a végén bátor, győztesnek érzi magát. Így szolgál az olvasás, illetőleg az általa kapott élmény az idegrendszer gyakorlatául.

Az elmondottakkal igazolva látjuk ama feltevésünket, hogy a kedvelt izgató olvasmányok a veszélyes helyzetekben való helytálláshoz szükséges valamennyi lelki tényező kibontakoztatásának, fejlesztésének és gyakorlásának fontos eszközei, és joggal soroltuk őket a fejlődési szükségletek sorába. Véleményünkben csak megerősödünk, mikor *Tóth B. Z.* cikkében is azt olvassuk, hogy a kalandokat kereső gyermekek „egy parancsnak engedelmeskednek: a természet törvényének, amelynek hatására a fejlődés folytonossága megszakíthatatlan láncot alkot. Ebben a fejlődési folyamatban minden a maga helyén és idejében jelentkezik, hogy az egyén felkészülhessen a jövőre, harcot és fejlettséget kívánó lét-küzdelemre.” (55 : 17)

Bár az előzőekben leírt élmény- és kalandszükséglet általában jellemző a második gyermekkorra, a 13—14. években mégis erősen csökkenő irányt mutat. Adataink szerint a kalandos tartalmú könyvek iránti érdeklődés az egyes környezeti csoportokban 14% és 40% között mozog. A legkevesebb a városi szegény elemi iskolásoknál (14%). De ezt az adatot nem tarthatjuk reálisnak. E fiúk ugyanis kevésbé juthatván hozzá az ifjúsági irodalom ilyenmű termékeihez,

főleg az üldözött detektívregényeket és egyéb ponyva munkákat olvasnak s azért feleleteik őszinteségében joggal kételkedhetünk. Az egyik és soktestvéreseik ily irányú érdeklődése semmi eltérést nem mutat. Ellenben említésre méltó a különbség a városi és vidéki fiúk között. Az utóbbiak körében mutatkozó érdeklődéscsökkenés határozott környezet hatásának mondható. A vidéki élet szabadabb mozgása, a természettel való közvetlenebb kapcsolata, a vidéki fiúk szilajabb természete, stb. több élményt és kalandot nyújthat, mint az inkább lakásba szorított és sokféleképp megkötött városi fiúk élete.

Hasonló értelmű megállapítást tesz *Berend Klára* is (6 : 12): „Falusi, városi, iparos és szellemi munkát végző gyermek összekapcsolódik ezen a ponton. A környezet azonban más-más lehetőségeket nyújt a különböző társadalmi rétegek számára.” „Az iskolába járó gyermek pl. kedvezőbb olvasási lehetőségeket, irodalmibb, „műveltebb” formát, de kevesebb aktívtságot kap.” „...tovább él benne a kalandos útleírás, az utazások iránti érdeklődés.”

Az egyes embert és az egész nemzetet egyaránt sújtó veszedelmek között a legnagyobb a háború. Ezek leírása, a hadi élmények elmondása mindig érdekelte az élményekre és kalandokra vágyó fiúkat. Természetes tehát, ha ma, a második világháború közepette is nagyfokú érdeklődéssel fordulnak egyesek ennek megismerése felé. Ebben az odafordulásban igazi szükséglet jut kifejezésre, hisz benne élünk, borzalmai közvetlenül fenyegetnek bennünket, lépten-nyomon csak erről beszélnek az emberek, erről írnak főhelyen a lapok, erről ontja a híreket a rádió, a mozik híradója, és erre figyelmeztetnek legközvetlenebbül a harcterről érkező tábori lapok. De érdekli a 13—14 éves fiút a háború hőse, a katonája is, hisz ebben a korban már a legtöbbje eljutott a nemzeti hős dicsőítéséhez.

Az általunk gyűjtött anyagban az 5. és 6. kérdésekre (az iskolai szabadórak felhasználása és a beszerzésre ajánlott könyvek) adott feleletekben találunk idevágó megnyilatkozásokat. „A korszerű harceszközöket kellene tanulmányozni.” „A történetek háborús részeit kellene elmondani, vagy felolvasni”, „a haditechnika legújabb vívmányait kellene ismer-

tetni“, „a tanár urak háborús élményeket, eseteket mesélnének“, „filmeket mutassanak be a modern hadviselésről és harceszközökről“, stb. — kívánják sorra a fiúk.

Ugyanez a kép tárul elénk a beszerzésre ajánlott könyvek tartalmi felsorolásából is. Igen sokan kérik Somogyvári Gyula könyveit, más háborús regényeket és a világháború történetét. Érdekli őket a mai háború minden részlete, a hadvezetés, a hadviselés, a felszerelés, a haditechnika és a háborús katonai élmények minden faja. Előtérben természetesen a tengeri, a légi és a páncélos erők tettei és gépei állanak.

A veszélyes helyzetekre való felkészülés szükségletének legkonkrétabb megjelenése a katonai előképzés valamilyen módjának kívánása az iskolai szabad órák keretében. „Ezeket az órákat arra kellene felhasználni, hogy a gyakorlatban mindenki megtanulhassa a puska kezelését, mert vannak olyanok, akiknek még nem volt puska a kezükben, pedig már 14 évesek.“ „...lehetne az ilyen órákat, mintegy a leventézésbe beleolvasztva, katonai elméleti és gyakorlati dolgok előadására és gyakorlására használni.“ „Ezt az órát fel lehetne használni a katonai felszerelések ismertetésére és használatára, hogy aztán háború esetén a képzett ifjúság mindenhol megállhassa a helyét.“ „Jó lenne erős tanári felügyelet mellett céllövészeti órát tartani. Úgyesíti a tanulót és a katonaságnál is hasznát veszi.“ „Nagyon sokat halljuk: katona nemzet vagyunk. Csak hangoztatjuk, de keveset tesszünk ezen ügyben. Legjobb lenne, ha ebből is tankönyvet vezetnének be. Amint látjuk Németországnál, hogy az ifjúság küzd és harcol a katonai dolgokért. Azért ez az óra katonai tárgyú legyen. Mindennel tüzetesen kellene foglalkozni.“ „Jó lenne, ha magasabb katonai kiképzést kapnánk. Azért, hogy már fiatal korunkban belénk nevelnék a katonaság iránti vágyódást.“ „Fontos volna, hogy alaposabb légvédelmi kiképzést kapnánk.“

Az egyes környezeti típusokat tekintve, legerősebben nyilvánul meg e kívánság a vidéki, soktestvéres, gimnáziumi tanulók körében. (24%). Motivációikat is áthatja a vidéki fiúk nagyobb harciassága és lelkesedése. Utánuk következnek a városi, soktestvéres gimnázisták és a városi szegény-

sorsú, elemi iskolai tanulók (18—18%). E csoportokhoz viszonyítva az egykékben feltűnően kevesebb az igyekezet, hogy magukat katonai előképzésnek vessék alá, és a légoltalomban való tevékeny részvételre felkészüljenek. Annál a néhány %-nál is, aki ilyesmit említ, inkább csak a szórakoztató cél-lövészet fordul elő.

III. SZOCIALIS SZÜKSÉGLETEK.

a) *Barátkozás.*

„A gyermeket társadalmi szempontból aktív lénnyé a szociális érvényesülésre való törekvés alakítja át.“ (43 : 108) Ez a törekvés küzdelemben és versenyben fejeződik ki. A gyermek azonban hamar észreveszi, hogy célját könnyebben eléri, ha többedmagával küzd. Kifejlődik tehát az együttselekvés, melyet önkénytelenül követ a társas közösségnek bizonyos ösztönszerű megérzése, az együttérzés, a közös gondolat, cél, közös akarat. (43 : 108) Így alakulnak meg a különböző gyermekcsoportok. A 9—12 éves kort az angolok a csoportalakítás korának nevezik. (59 : 220) Időtartam szempontjából a csoport lehet alkalmi vagy állandóbb jellegű. Célját tekintve pedig: játszó, gyűjtő, olvasó, szerelő, küzdő, egymásnak segítő, együtt tanuló, stb. Általában minden csoport azonos érdeklődés, közös érdek alapján alakul, s az alkalmi csoportosulások a cél (pl. fészekszedés, harci játék) elérése után szét is bomlanak, hogy újabb alkalmakkor, esetleg más összetétellel, ismét megalakuljanak. *Nagy László* (43 : 110) az ily csoportosulásokban három mozzanatot különböztet meg: az utánzás fokát, a küzdelem és a szervezkedés fokát.

A szervezkedés igen fontos lépés a gyermek társas életében. Ezzel az egyén még jobban beleolvad a közösségbe. Az „én“ és a „te“ helyét a „mi“ és a „ti“ foglalja el. A csoporton belül rendeződik az egyesnek az egészhez való viszonya, s lassan kibontakozik a társas élet egyik fontos tényezője: az *egyed alkalmazkodása az egészhez*, ami azután a csoportöntudat és a csoportbecsület kialakulásához vezet.

A pajtások megválasztásában, a csoporttá való tömörülésben főleg külső értékek, a közösség által kitűzött harcra való alkalmasság a döntők. Ilyenek: a játékokban való ügyes-

ség, a testi erő, a bátorság, kitartás, stb. Az egyén belső, jellembeli értékei csak kevésbé jönnek tekintetbe.

Feltehető a kérdés, mily szükséglet kielégítésére és mily távolabbi cél érdekében fontos a csoportalakítás és a csoportokban folyó élet? Kétségtelen, hogy a legfőbb motívum: alkalom az önérvényesítésre, a közös küzdelemre, a versenyre, az erők és képességek összemérésére. A későbbiek tekintetében pedig igen jó előkészület a komoly társadalmi életre. Éppen azért a csoportok életében megtalálható csaknem minden, ami a társas életet jellemzi. „Látjuk a vonzalom és taszítás, a lelki értelemben vett egymás mellett, ellen, felett, alatt, együtt, egymásért tevékenykedő, stb. elhelyezkedés jelenségeit; megfigyelhetjük a társadalmi alkalmazkodás és önérvényesítés különféle eseteit: az utánzás, a jelenlét, a közlés, megértés, parancs, kérés különböző formáit: az elismerés, tűrés, pártfogás, az együttműködés, a szolidaritás és önfeláldozás példáit épúgy, mint a vezetés és irányítás jelenségeit és a felsoroltak sokféle szövődeményét.” (59 : 215)

A gyermekcsoportok egyik legsajátosabb és a pedagógust legközelebről érdeklő alakja az iskolai „osztály”. Az „osztályközösséggé” alakuló gyermekcsereg viselkedését, az osztályszerkezet és a rangsor kialakulását részletesen ismerteti *Domenkos Lászlóné* (19) és *Várkonyi Hildebrand* (59 : 218 kk. ll.).

A másik jellegzetes gyermekcsoport a banda, melyet a „tilos”-nak több-kevesebb tudatával alakít a gyermek. Az ily bandaalakítás legfontosabb lelki rúgóit: a kalandvágy, az önérvényesítés ösztöne, a vezetői hajlam és tevékenység, továbbá a felnőttek, ill. azok társadalmi rendje elleni harc. Ez utóbbi törekvés a proletár gyermekeknél erősebb, mint a jólétben élő, ápolt gyermekeknél. (59 : 224)

A serdülés idején az eddig annyira kedvelt és minden igényt kielégítő csoportok meglazulnak, kisebbekké lesznek és a serdülő lassan kiválik a csoportok kötelékéből. A felnőttektől is elidegenedik. Lelkileg elzárkózik szüleitől és tanáraitól, bizalmatlanná és titkolódzóvá lesz. Rövidebb, hosszabb ideig magánosságban él. Fájdalmas és sokszor felpanaszolt korszaka ez az emberi életnek. *Bognár Cecília* (8 : 155—156) ezt az elszigetelődést a hernyó begubózásához

hasonlítja. A serdülés korában az ember is nagy átalakuláson megy át, s hogy ez zavartalanul megtörténhessék, szükséges ez a lelki begubózás, melyhez a szálakat a serdülés korában fellépő — sokszor kellemetlen és elidegenítő — jelenségek, testi-lelki változások adják. Ebben az elzárkózottságban zajlik le az egyéniség kialakulása. A serdülő önmagába mélyed. Keresi az eszményt, melyet kövessen, az irányt, melyben elinduljon. Lassan kialakul lelkében az értékeknek bizonyos rendszere, melyet magáévá tesz, s mintegy beleépít személyiségébe. (8 : 156)

Az elszigeteltség, társstalanság kínzó érzése aztán elindítja a serdülőt, hogy megkeresse a hozzáillő, kialakuló egyéniségének legjobban megfelelő egyes embert, az *egyetlen jóbarátot*.

A serdüléskori barátságok ritkán keletkeznek lassú és öntudatlan összeszokással, mint a felnőtteknél. A serdülő keresi a jóbarátot, mert szüksége van rá. Tudatosan fordul pajtásai közül majd ehhez, majd ahhoz, kiket rokonszenvesnek talál. Néha óvatosan kopogtat, viszonzó, bátorító közeledésre vár, máskor egyszerűen barátsági ajánlatot tesz. „Legyünk jóbarátok!” — ez a felszólítás igen gyakori a 13—14 évesek közt. (13 : 172)

Az általunk vizsgált gyermekek koruknak megfelelően, jellegzetesen mutatják az átmeneti állapotot a csoportokban pajtáskodó és az egyetlen, megértő jóbarátot kereső és megtaláló élet között. Sokan vannak, akik több fiút említenek jóbarátként, pedig igazában csak pajtásaik vannak. Ezeket szeretik, mert: a játékban nem önzők, szeretnek sportolni, kirándulni, bátrak, összetartanak, leleményesek, erősek, a nagyobbaktól sem ijednek meg, a játékban kiválóak, vidámak, kedélyesek, szeretnek mókázni, szóval olyanok, akikkel nagyon jól és kellemesen el lehet tölteni az időt. A szegénysorsú fiúk indokolásaiban itt-ott egy-két társadalom-ellenes motiváció is előfordul. Az egyik pl. ezt írja: „Jancsi-val és Palival legjobban megértjük egymást, az iskolában mindenkit megverünk.” Sokaknál a pajtáskodás alapja egy s más esetleges körülmény. Erre mutatnak az ilyenféle indokolások: egy házban lakunk, a szomszédban lakik, ott lakik a játszótér közelében, melletttem ül az iskolában, együtt megyünk az iskolába, gyakran találkozunk, együtt utazunk

a vonaton, stb. Több barátkozás, ill. pajtáskodás alapja a megszokás, az éveken át való együttlét is.

Erősen megindul e korban a csoportokból való kiválás, az elkülönülés. Erre mutat, hogy sokan nem említene senkit, akivel barátkoznának, vagy határozottan kijelentik: nem szeretek barátkozni senkivel, nincsenek barátaim, szeretem a magánosságot és a magányt.

A többség azonban már elindult a barátkeresés útján és úgy vallja, hogy talált is. Ki egyet, ki kettőt, hármat.

Minden barátkozás szükségletek kielégítésére szolgál és éppen ezek alapján különböző típusokat állapíthatunk meg. A leggyakoribb típus a közös érdeklődési körön alapuló barátság. A prepubertás korú gyermek az állandó érdeklődés fokán áll. Heteken, hónapokon át foglalkozik érdeklődésének kedves tárgyával s így természetesen igyekszik társat szerezni, akivel együtt dolgozhat, vagy legalább olyat, aki érdeklődést mutat problémái iránt, türelmesen végighallgatja terveit és valahogyan segít tervei megvalósításánál. Az ily típus bemutatására álljon itt néhány motiváció: „...mert szintén szeret gépekkel foglalkozni. Van neki egy kis gőzgépje és mindig kitalálunk valamit, amit hajtani lehet vele.“ „Ő is szeret kísérletezni. Gyakran dolgozunk együtt.“ „Mindendről lehet vele beszélgetni.“ „Ő is arra a pályára készül, melyre én. Közösén meg tudjuk vitatni a kétséges dolgokat. Mindenben megértjük egymást. Egymás akaratán nem ellenkezünk.“ „Egy földbirtokos fiát szeretem legjobban, mert, mint én, ő is rajong a földért, az állatokért és a motorokért.“ „...mert megértő és, ha az ember a saját mesterségéről beszél, őt minden érdekli, senkit sem akar megbántani azzal, hogy az ő mestersége, vagy, amihez ő ért, az több, a másé semmi.“

A barátságnak előbb leírt típusa még messze van a szó igazi értelmében vett és szorosabb lelki kapcsolatokon nyugvó barátságtól. A serdülésben előbbre haladott fiú legfőbb szükséglete, hogy feltárhassa lelkét, a benne történő nagy változásokat, melyeket a felnőttek előtt titokban tart és, hogy megbeszélhesse forrongó új problémáit, melyek előtte is sokszor érthetetlenek, titokzatosak. Megértő, őszinte és titoktartó jóbarátra van tehát szüksége. Az ily barátságok nagy számban fordulnak elő az általunk vizsgált fiúk között. Az idevágó

motivációk közül jól szemléltetők a következők: „A titoktartókat és az őszintéket szeretem legjobban, mert ezekkel nyugodtan elbeszélgethetek a nekem való témákról.“ „... sok jó tulajdonsága van, de a legjobb, hogy megértő jóbarát, akinek elmondhatok mindent.“ „Nagyon megértő fiú. Igazi jóbarát. Előtte nyugodtan feltárhatom bensőmet.“ „Mert vele a lehető legjobban megértjük egymást. Ismerjük egymás lelki világát, lélekben is közel állunk egymáshoz. Legjobban becsülöm minden próbát kiálló baráti hűségéért.“

Amint a motivációkból láthatjuk, a legfontosabb követelmények: megért engem, elmondhatok neki mindent, megbízhatok benne. Ezt akarja a legtöbb viszonzásul is adni s azért tartják fontosnak, hogy a másik fél is feltárja lelkét, legyen őszinte és mondja el bizalommal titkait.

A prepubertas korú gyermek erősen tevékeny. Célokat tűz maga elé, terveket kovácsol. Ezen magaválasztotta feladatok megoldása és az élet által adódó nehézségek leküzdése során gyakran rászorul mások segítségére is. A gyengének védelmezőre, a gyengébb képességűnek tanításra, tanácsra, a szomorúnak vigasztalásra, a szegénynek anyagi segítségre van szüksége. Mindezt sokan szintén barátaiktól kapják, s így lesz az egyoldalú vagy kölcsönös segítség sok barátkozás alapja. „... mindenben segít és jó tanácsokat ad“, „... mert panaszaimat meghallgatja és tanácsokkal lát el. Ha valami bajom van, mindig segít.“ „... a leckében mindig segít.“ „... le engedi írni a házifeladatot“, „órák alatt súg“, „ha valamire szükségem van, kölcsön adja“, „sokszor kapok tőle ennivalót és más“, „nem engedi, hogy megverjenek a nyak“, „én nagyszerűen számolok, neki az gyengéje. Ő meg a nyelveket érti, én meg azt nem. Így hát kölcsönösen segítünk egymásnak“, stb. — olvassuk az egyes indokolásokban.

A barátkozók kölcsönösen hatással vannak egymásra, alakítják, javítják, vagy rontják egymást. Néhány motiváció jól mutatja, hogy sokan barátaik megválasztásánál erre is gondolnak, keresik és értékelik az előnyösen alakító hatásokat. Pl.: „Mindíg csak a jóra oktat.“ „Tőle eddig csak jót és hasznosat tanultam.“ „Erkölcös. Rosszat nem tanulok tőle.“ „Őszinte. Figyelmeztet hibáimra.“ „Nagyon kedves és művelt fiú. én igyekszem ezt ellesni tőle.“

Azok, akik egy-egy fiúban nem találják meg összes fon-

tos szükségleteik kielégítőjét, többel is barátkoznak s mind-egyiket más szempontból értékelik. Pl. „osztálytársaim közül többet szeretek. Mindegyiket a maga jó tulajdonságaiért. Az egyik pl. szeretettel figyelmeztet valamire, hogy ne tegyem. A másik megvigasztal, ha rosszul feleltem és segít a tanulásban. A harmadik más bajomban segít.“ „Az egyikkel jól el tudok beszélgetni. A másik a kémiához ért és ezért. A harmadikhoz pedig lelki rokonság számai fűznek.“ „Egyik barátomat azért szeretem, mert jó tanuló és példát vehetek tőle. Ha valamit nem tudok, felvilágosít. A másikat azért szeretem, mert hű barát, őszinte, mindenben megért.“

Érdemes külön figyelmet szentelni annak, hogyan alakul a barátkozó fiúk akaratának egymáshoz való viszonya. Vannak, akik egymás akaratát kölcsönösen tiszteletben tartják, nem ellenkeznek, nem akarják egymást meggyőzni. Vannak oly esetek is, melyekben az egyik fél önérvényesítési törekvése nagyon erős és a másik fél akaratának feltétlen meghajlását kívánja. „Amit én helyeslek, csak abba megy bele.“ Ismét mások csak oly barátot szeretnek, aki szintén erősen a sarkára áll, nem hajlik meg feltétlenül, de alkalmas arra, hogy kölcsönös érvelés és megvitatás után kialakulhasson a két akarat egybehangzása, a közös vélemény, elhatározás.

Amint fennebb leszögeztük, minden barátkozás bizonyos szükségletek kielégülését célozza s így a barát megválasztásában fontos szerepet játszik e kielégítésre való alkalmasság. De ezen kívül a legtöbb barátkozásban megtaláljuk bizonyos értelmi, erkölcsi, vagy egyéb értékek megbecsülését is. Ilyen értékek: okosság, sok ismeret, jóság, vallásosság, becsületesség, jellemesség, jó modor, szorgalom, komolyság, jószívűség, önzetlenség, szerénység, hűség, igazmondás, jó kedély.

Ha már most a különböző környezettípusokhoz tartozó fiúk barátkozásait összehasonlítjuk, a következő különbségekre mutathatunk rá: a középiskolába járó fiúk érdeklődését erősen az iskolai élet kérdései foglalkoztatják s így barátaikat is főleg osztálytársaik vagy más iskolatársaik köréből választják. Ezzel szemben a szegénysorsú elemi iskolások barátkozásában sokkal több szerepet játszik az iskolán kívüli élet, a szomszédság, egyéb, a lakóhelytől függő esetlegesség és a mindennapi életben adódó egyszerű közös élmények. A vidékiek közül többen választanak maguknál

idősebb barátot, mint a városiak; a városi közepes módúak közül az egyik inkább, mint a soktestvéresek. Leányokkal való barátkozást nagyon kevesen említene. E kevés adat alapján e téren is a vidéki fiúk látszanak vezetni a városiakkal szemben. Ez ellene mond a serdülés időpontja és a környezeti adottságok közötti összefüggésre vonatkozó más megállapításoknak. Ez az ellentmondási látszat *Kemenes Illés* tanulmányában (34 : 17) is felbukkan. Adatai szerint a IV. osztályos vidéki tanulók szinte kivétel nélkül hallani kívántak az osztályfőnöki órákon arról, hogy mi a helyes álláspont a szerelem kérdésében. Ezzel szemben a fővárosi tanulók közt alig akadt egy is, aki e kérdést felvetette volna. Minden bizonnyal az a helyzet, hogy a fővárosiakat ez a kérdés már előbb érdekelte.

A közepes módú középiskolás fiúk (városiak és vidékiek egyaránt) a barátkozás terén előbbre vannak, mint a szegénysorsú elemi iskolás társaik. Körükben sokkal gyakoribbak a kölcsönös megértésen, bizalmas lelki kapcsolatokon, a közös célokra és azonos érdeklődési körökön alapuló, tehát fejlettebb fokú barátkozások. Ilyeneket a szegénysorsúak között alig találunk. Ha említik is, hogy „megértjük egymást“, ez nem bensőbb lelki kapcsolatot jelent, hanem csak azt, hogy a közös cselekvések megválasztásában és a végrehajtás módjában hamar megegyeznek. E különbségre *Bode* is rámutat (12.) mikor czecket írja: A városi fiúk (minden valószínűség szerint diákokra gondol) barátkozásainak alapja legtöbbször valamely közös érdeklődési terület, közös terv, cél, a vélemények azonossága és megvitatása, stb. A vidékieknél (itt viszont gazdafiúkról beszél) az ilyen barátkozások ritkák. Nekik is vannak ismerőseik, de őket nem valamely közös életcél, ideál fűz össze, hanem a közösség és a körülmények azonossága.

A fiúk hősi és harcias szellemű, természetes erkölcsi világában sokszor az ököljog uralkodik. Az erősebb természetesnek tartja, hogy a gyengébb felett hatalmaskodik, kisúfolja, kegyetlen tréfákat űz vele, sőt meg is veri. Különösen áll ez a műveletlenebb társadalmi osztály gyermekeire. Ezért ezeknél, különösen a gyengébbeknél fontos az olyan jóbarát, aki hűséges, jóban-rosszban kitart és minden támadás ellen megvéd, mert erős és bátor. A barátkozásra vonat-

kozó ilyenféle motivációk adataink szerint is a szegénysorsú elemi iskolások, különösen a vidékiek közt a leggyakoribbak. Ugyanerre vezethető vissza az is, hogy a vidékiek közül aránylag többen választanak maguknál idősebb barátot és a vidéki szegények közt aránylag sokan keresik a nem veszedős fiúk barátságát. Mindjárt itt mutatunk rá arra is, hogy a szegénysorsú gyermek szemben a jobb módúval, a soktestvéres szemben az egykével sokkal gyakrabban választ oly barátot, aki anyagi támogatásokkal, vagy megértő jósággal és vigasztalással segíti elviselni az élet nehézségeit.

A városi iskolákba járó vidéki fiúk közül sokan igyekeznek városi társaikhoz alkalmazkodni, közéjük illeszkedni. A városiak azonban ezt sokszor gőgös és lenéző magatartással utasítják vissza. Innen van, hogy a vidéki fiúk nagy része már azért is hálás, ha egy városi társa szóba áll vele, nem nézi le, megengedi, hogy hozzájuk elmenjen. Ezért ezek a fiúk a barátságos, a szerény, a nem hencegő, nem gőgös magatartásúakat szívesen sorolják barátaik közé.

Az erkölcsi jóságot és a vallásosságot a soktestvéres fiúk nagyobb %-ban keresik és értékelik barátaikban, mint az egyetlenek. Ugyanezt mondhatjuk általában a vidékiekről, szemben a városiakkal, továbbá a jobbmódúakról, szemben az ápolatlan, szegénysorsú elemi iskolásokkal.

Ezzel szemben feltűnő, hogy a becsületességet, jellemességet és igazmondást legnagyobb %-ban a városi szegény munkáscsaládok gyermekei emlegetik, amiben erős környezeti hatást kell látnunk. Magyarázatul egyrészt azt mondhatjuk, hogy a becsület a szegény munkáscsaládokban igen sokat hangoztatott és sokszor őszintén értékelt kincs, ami könnyebb elhelyezkedést, megbecsülést, több jövedelmet és jobb megélhetést jelent. Egyebem sínes, csak a becsületem! Hova fordulhatnék, ki fogadna fel, ki jönne hozzám rendelésével, ha nem bízna becsületességemben!... halljuk igen sokszor még olyanok szájából is, akik híjával vannak a becsületnek és megbízhatóságnak. Másrészt a becsület szó az egyszerűbb emberek beszédében sokszor csak összefoglaló takarója sok más értéknek és csak szókinsük hiányossága miatt használják oly gyakran.

Az értelmi fejlődés tekintetében, amint azt számos vizsgálat (Argelander, Ludemann, Kozminski, Bözenberg—Beetz,

Russel, Krüger, Wagner) adatai bizonyítják, a falusi gyermekek elmaradtak a városi kortársaikhoz képest, teljesítményi átlagaik alatta maradnak emezekéinek (12 : 274). Ez főleg a szegénysorsú és ápolatlan gyermekekre igaz, de ily vonatkozásban szembeállíthatók a jobbmódú, ápolat, városi gyermekek a városi szegény gyermekekkel és a jobbmódú falusiak a szegénysorsúakkal. Ugyanily különbség mutatható ki a gondolkodás fejlődésében is. A formai gondolkodáshoz vezető lépést a 13—14 éves ápolatlan gyermekek sokszor 2—3 évvel később teszik meg, mint az ápoltak, s gondolkodásukat általában bizonyos szűkkörűség és restség jellemzi. Természetesnek kell tehát tartanunk, hogy a szegénysorsú elemi iskolás fiúk, legyenek azok városiak, vagy falusiak, barátaikban kevésbé keresik és értékelik az okosságot, a tudást s azt, hogy képesek őket tanítani. Adatainkban az idevonatkozó %-os arányszámok összehasonlítása is beszédesen mutatja ezt. Előfordulnak ugyan a szegénysorsúak motivációi között is szószerint ilyen értelműek, de a legtöbb esetben itt sem komoly, elméleti ismeretszerzésről van szó, hanem más, kevés szellemi munkával járó tevékenység, vagy egyszerű kézügyesség megtanításáról (pl. a bicska tartása a faragásnál).

Ugyancsak környezeti hatásnak tulajdonítható, hogy a szegénysorsú fiúk közül (ideértjük a szegénysorsú gimnazistákat is) egy sem említi barátja értékei közt, hogy jóviseletű, jó modorú, úri fiú, stb. Ily motiváció kizárólag csak a jobbmódúak feleleteiben fordul elő. Éspedig a soktestvéreseknél többször, mint az egykéknél, a városiaknál gyakrabban, mint a falusiaknál. Adataink száma azonban kevés s így határozott következtetésre nem tarthatjuk alkalmasnak. Különben is e kérdésre később, a tájékoztatói szükségletek során visszatérünk.

b) *A felnőttekkel való érintkezés.*

A gyermek élete a felnőttekével állandóan szoros kapcsolatban van. Nagyon sok szükségletük kielégítése a felnőttek nélkül lehetetlen lenne. Ezt a tényt lassan minden gyermek világosan felismeri, ragaszkodással, szeretettel és hálával viszonyozza, majd tudatosan keresi és építi a felnőttekkel

való érintkezéseit. Kezdetben csak a család és rokonság körében talál szeretett ismerősöket, de aztán bővíti a kört, céljai és szükségletei szerint válogat és mind több idegennel tart fenn valamilyen kapcsolatot. Ez leghamarabb természetesen azoknál következik be, akik legfontosabb szükségleteik kielégítését a szülői házban nem találják meg (12 : 189) és akik életkörülményeik következtében sokszor és sok felnőttel érintkeznek.

Adataink szerint leginkább a család és rokonság körébe szorított a szegénysorsú városi fiú. Ezek nagy része valamilyen munkaviszony alapján (kifutó, segédmunkás, alkalmi kereső, kéregető) kerül kapcsolatba az idegenekkel. Ezek gyakran zaklatják, mind nagyobb teljesítményekre kényszerítik, kihasználják, sokszor szidják őket és durván bánnak velük. E rideg és önző bánásmód ellen otthon talál védelmet és vigasztalást. Másrészt a szegény gyermek szemében a mindennapi élet szükségletei (élelem, ruházat, fűtés, stb.), melyekben sokszor hiányt is szenved, sokkal fontosabbak, mint a jobbmódúak előtt. S mivel maga is gyakran részese a kenyérkereset nehéz munkájának, jobban értékeli szülei fáradozását és gondoskodását, s feléjük fordul szeretetével. Innen érthető, hogy a legjobban szeretett felnőttek között e csoportban 6% említ rokont és csak 4% idegent.

Másképpen áll a helyzet a falusi szegénysorsú fiúk körében. A gazdálkodó és az egyszerűbb munkát végző falusi iparos munkája a gyermekek előtt folyik, állandóan szemlélhetik, s mivel e munkák legtöbbször egyszerű, könnyen érthető, már a nagybácska elemi iskolások is belátják az egyes tevékenységek célját. Képesek tehát a felnőttek munkájába belekapcsolódni és tevékenységi ösztönük korán célzerű munkában nyilvánul meg. S mivel látják a munkák értelmét, cselekedeteikkel kapcsolatban a felelősségérzet is felébred bennük, valamint az az igény, hogy számottevő munkaerőnek ismerjék el őket. (12 : 201). A falusi szegénysorsú fiú tehát nem hajszolt és kihasznált alkalmazottja a nálánál szellemileg sokkal magasabban álló idegen felnőtteknek, akik vele a legközönségesebb szolgai teendőket végeztetik és semmiféle bizalmas közeledést nem engednek meg, hanem a család felnőtt tagjaival, szomszédokkal és jó ismerősökkel együtt dolgozó és csaknem egyenrangú munkatárs. A vele

dolgozókat közelről megismerheti, azok is láthatják és értékelhetik az ő szorgalmát és képességeit, elbeszélgethetnek vele s így bizalmas viszony alakulhat ki közöttük. Mindez adatainkban is erősen kifejezésre jut. E csoport tagjai közt vannak a legkevesebben, akik szeretett felnőttet nem említenek (20%) és az említett felnőttek között egyenlő arányban (40—40%) szerepelnek a rokonok és idegenek.

A középosztálybéli fiúk közül a többség a család és a rokonság tagjai közül választja a legjobban szeretett felnőttet, de az említett idegenek aránya is közel áll ehhez. A velük való kapcsolatok nem valami munkaviszony alapján jönnek létre, mint azt a szegénysorsúaknál oly gyakran tapasztalhatjuk, hanem a kölcsönös családi érintkezések és a különböző nevelői intézmények (iskola, cserkészet, sportkör, levante csoport, stb.) keretében folyó élet során. Fontos szerepet játszik benne, hogy a család mily fokú társadalmi életet él, mily nagy ismeretségi körrel tart fenn állandó kapcsolatot s e kapcsolat mennyire családias jellegű, továbbá, hogy a gyermek mily gyakorlatot szerzett a felnőttekkel való érintkezésben. Ebből a szempontból az egyetlen gyermekek minden bizonnyal előnyben vannak soktestvéres társaik felett. Sokat időznek felnőttek társaságában. Hallgatják beszélgetéseiket, megismerik problémáikat, gondolkodásukat s így korán megérnek a velük való érintkezésre. Ezt növeli az is, hogy az egyke gyermekeknek aránytalanul több része van felnőttektől eredő érdeklődésben és foglalkoztatásban, mint a soktestvéreseknél. Így érthető, hogy lényegesen nagyobb arányban kerülnek a felnőttekkel bizalmasabb viszonyba, szorosabb kapcsolatba. Adataink szerint a városi egyedülének kitűnnek a tekintetben, hogy jóval nagyobb arányban említenek idegent a szeretett felnőttek között, mint családtagot és rokont.

Rá kell még mutatnunk a városi szegény középiskolások feleleteiből kitűnő jellegzetességre. Ezek közül 60% nem említ legjobban szeretett felnőttet. Ilyenformán a felvett környezeti típusok közül ők mutatják a legkedvezőtlenebb képet a felnőttekkel való érintkezésben. Ez érthetővé válik, ha meggondoljuk a következőket. Gyakori jelenség, hogy a szegénysorsú tanulók nagyobb képzettségük miatt lelkileg eltávolodnak egyszerűbb szüleiktől és rokonaiktól. Érdeklődési

körüli, vágyaik világa más emberek felé viszi őket. E más, műveltebb emberek viszont nehezen közelíthetők meg számukra, aminek oka nem kis mértékben a fiúk társadalmi csiszolatlansága, szemben a jobb családból származókéval. De ugyancsak fontos ok a családok ily irányú ismerettségének hiánya is. Az ily fiú részére nagyon sokáig csak tanárai, hitoktatói, cserkészvezetői és leventeoktatói azok az idegen felnőttek, akiket közelebbről megismerhet, megszerethet, vezetőjének, ideáljának választhat és akiktől magasabb lelki szükségleteinek kielégítését várhatja. Adataink szerint is ezek a személyek szerepelnek legnagyobb arányban a szegény gimnáziumi tanulók által említett szeretett idegen felnőttek között.

Eddig a felnőttekkel való érintkezés terjedelmét és változási területeit vizsgálgattuk. Nézzük most a kérdés másik oldalát. Miért szeretik a fiúk az általuk említett felnőtteket? Mik azok a szükségletek, melyeket a velük való érintkezéssel elégítenek ki?

Ilyen szükségletként mutatkozik általában az öröm. Ezért szeretik sokan azokat, akiknek társaságában jól érzik magukat. Vagyis: akik kedélyesek, mókásak, akik érdekes történeteket mondanak el, szépen mesélnek, akik valamilyen szórakozásra alkalmat szereznek. Pl. mozi, színház, vásár, bűcsú, sportverseny, kirándulás, kocsikázás, vadászat, lovaglás, stb. Ide sorolhatók továbbá a különféle apró kedveskedésekkel való örömszerzések is. Pl. ajándék, cukorka, sütemény, más kedvelt étel, pénzadomány, emléktárgy, stb. Az efféléket sokan, különösen az egykek, egész az elkényeztetésig megkívánják. „Mindent ad, amit csak kérek.” „Mind den kérésemet teljesíti.” „Mindent megtesz, amit csak kívánok.” — olvashatjuk az ilyenek feleleteiben.

Amíg a jobbmódúak feleleteiben az előbb említett apró örömeket szerző kedveskedések említése elég gyakori, addig a szegények feleleteiben a komoly és fontos életszükségletekről való gondoskodás értékelése domborodik ki. Rámutatnak erre szüleikkel, rokonaikkal és idegenekkel kapcsolatban egyaránt. Az adakozó, segítő szociális magatartást és gondoskodást még akkor is észreveszik és értékelik, ha nem velük szemben nyilvánul meg. Mindezt világosan mutatják a szegénysorsú fiúk feleletei és indokolásai. „Ők gondoskodnak

rólam, hogy legyen ruhám és cipőm.“ „...sokszor segített szegénységünkön“, „sajnál, ha rongyosan lát és felruház“, „sokszor ad néhány pengőt, és annak mindig nagy hasznát veszem.“ „A felnőttek közül elsősorban anyámat, azt az özvegy édesanyát, aki nyugdíja és veritéke árán kettőnket taníttat és éjt nappallá téve tartja távol tőlünk az élet gondját.“ „Egy jómódú urat szeretek, mert vagyonából sokat juttat a szegényeknek.“ „Általában azokat szeretem, akik tiszta és vallásos életet élnek, jószívűek és segítenek ember-társaikon.“

Fontos szükségletként jelentkezik a jóság, a szeretet és a védelem is. Sok szegény gyermek menekül környezetének durva bánásmódja elől megértő rokonokhoz, idegenekhez és szereti őket, mert: „sohasem kiabál“, „egyszer sem szidott meg“, „szépen beszél velem“, „ha otthon meg akarnak verni, sokszor a pártomat fogja“ stb.

Amint már a régebben elmondottakból is nyilvánvaló, de a tapasztalatból is közismert, hogy a gyermek egyik legfontosabb szükséglete a tevékenység, a valamivel való szabad foglalkozás. Ez lehet egyszerű játék, sport, játékszerű alkotó munka, vagy komoly szellemi elmélyülés. Bármilyen legyen is, sokszor rászorul a tevékenykedő gyermek a felnőttek segítségére, de sokszor találkozik azok tilalmával is. Ezért oly gyakori típusa a legjobban szeretett felnőttnek a foglalkozást valahogyan elősegítő és az ezt vagy azt megengedő.

Szereti a gyermek azt, aki terveit érdeklődéssel és türelemmel végighallgatja, tanácsadóan hozzászól, vagy komoly bírálatot mond, a kivitelhez anyagot és szerszámot ad, szerez, vagy az egyes, nehezebb munkarészletekben tevőlegesen segít, vagy jó magyarázatokkal szolgál. Lássuk mindezt néhány indokolásrészletben is: „mindíg elvisz a mezőre, néha enged egy kicsit szántani, meg a gyeplőt megfogni“, „van egy fiatalember, aki gyakran mintát rajzol nekem és megmutatja, hogyan kell a bicskát tartani“ (t. i. a faragásnál), „egy gépészmérnököt szeretek legjobban, azért a nagy türelméért, hogy megtanít a motorok szerkezetére“, „türelmesen végig hallgatja terveimet és jó tanácsokat ad“, „tőle kapom a kísérletezéshez szükséges anyagot“, „ő tanít futbalozni“, „sokat játszik velem“, „együtt csináljuk a huncutságokat“. Ez utóbbi indokolásrészlettel kapcsolatosan idézzük Büchler

egy megállapítását: „a fiú nagyjában és egészében büszke arra, ha vezetőjéhez való viszonyába beleszőheti a pajtás-kodás szálait“. (13 : 177)

A foglalkozásokban való segítséget főként az egyetlenek és a tanyai szegény gyermekek értékelik. Természetes, hisz ily irányú szükségleteiket legkevésbé ők tudják saját erejükből kielégíteni és pajtás, jóbarát hiányában ilyen társat sokszor csak a felnőttekben találhatnak.

Sok fiú feleleteiben felbukkan a felnőtt vezető iránti szükséglet is. Ez inkább a serdülés korára jellemző, de már e korban is eléggé gyakori, ha nem is a teljesen kifejlett alakjában.

Mit várnak a fiúk azoktól, akiket bizalmukkal megajándékoztak, vezetőikül megszerettek? Először is türelmes megértést, komolyan vevést, felvilágosítást, tanítást, jószándékú törődést és bizalmat. Az egyik ezt írja: „Édesapám egyik barátját szeretem leginkább. Ő mindenben megért engem. Sokszor a leghetetlenebb érveléseimet is mosolygás nélkül meghallgatja és felvilágosít, hogy miért nem lehetséges, vagy hogyan lehetséges.“ Mások így érvelnek: „ő komolyan veszi vágyakozásaimat és ő ért meg legjobban“, „mert ő nem neveti ki a gyermekes gondolkodásomat, szívesen foglalkozik velem és tanít sok hasznos dologra“, „a hittanáromat és az osztályfőnökömet szeretem legjobban, mert nekik elmondhatok mindent nyugodtan“.

A vezető és vezetett viszonya, főleg hosszabb ideig tartóan és szellemiekre vonatkoztatva, sokkal gyakoribb a szellemileg fejlettebb, iskolázottabb és kiterjedtebb ismeretséggel rendelkező, jobbmódú, városi fiúk között, szemben a szegénysorsúakkal és a falusiakkal.

Az említetteken kívül szívesen veszik a nevelői ráhatásokat is: intelmeket, buzdításokat, a jó példát, tanácsokat, stb. Több feleletből látszik, hogy kívánják hibáiknak őszinte fel-tárást és, ha szükséges, a kellő szigorúságot is.

Sok felnőtt egyes értékeket megtestesítő mintaképpé emelkedik, tiszteletet parancsoló, követésre buzdító ideállá válik már az ily korú fiúk előtt is. A leginkább méltányolt értékek a következők: a sok tudás, a vallásosság, a becsületesség, az igazságosság, a jószívűség, a szorgalom, az élelmes-ség, a hazaszeretet és a hazaszolgálat.

Az eddigi fejtegetések során már rámutattunk több, a környezettel összefüggő eltérésre. Ezeket most már kiegészítjük. Először is megállapítjuk azt, hogy az egyes környezettípusokba tartozó fiúk a felnőttekkel való kapcsolataikban is nagyjában ugyanazon különbségeket mutatják, melyeket már barátkozásaik vizsgálata során megállapíthattunk.

A felnőttek tudását, műveltségét, a tőlük eredő tanításokat és felvilágosításokat a szellemi munkához közelebb álló és a művelődés útját járó középiskolai tanulók természetszerűleg jobban értékeli, mint a szegénysorsúak, főleg szorosabb értelemben vett szellemi és művelődési vonatkozásaiban. De különbség van a szegénysorsú városi és a szegénysorsú falusi elemi iskolások ily irányú szükségleteiben is. Az előbbieknél kisebb, mint az utóbbiaknál. Városban az iskoláztatási lehetőségek könnyebbek. A jobb tehetségű szegény sorsú fiúk nagy része legalább a polgári iskolában tovább is tanul, s így az általunk vizsgált elemi iskolások soraiban a legtöbb oly fiúval találkozunk, akiknek képességei szabnak határt szellemi emelkedésük számára. A falusiak közt viszont, éppen a nehezebb iskolázási lehetőségek között sok tehetséges marad az elemi iskolában és közülök többnek a lelkében ott ég a továbbtanulás vágya.

Az előbbi szempontból szembeállíthatjuk az egyetleneket a soktestvéresekkel. *Busemann* (12 : 290) a középiskolai tanulók iskolai teljesítményeit vizsgálva azt találta, hogy az iskolai eredmény szempontjából optimális testvérszám a 2—3. Magyarázatul azt mondja, hogy a kevesebb számú gyermekkel bíró családok anyagilag tehetősebbek lévén, gyermekeiket még akkor is beiratják a középiskolába, ha nem eléggé tehetségesek. Más helyütt arra mutat rá (12 : 154), hogy az egyikék jobb iskolai teljesítményei, amit az alsóbb osztályokban felmutatnak, a fokozottabb ellenőrzésnek tulajdoníthatók. Mindezekből következik, hogy az egyetlen gyermeknek egyrészt nagyobb szüksége van a műveltebb felnőttek tanító, felvilágosító tevékenységére, másrészt ebben sokkal inkább van is részük. A felnőttektől eredő ellenőrzést és segítséget a többgyermekes családokban, különösen, ha a gyermeknek több ugyanolyan nemű testvére van, a testvérek közti verseny és a kölcsönös segítség pótolja.

A nevelő hatások iránti érdeklődés a középiskolások kö-

rében inkább a szegénysorsú tanulóknál, a jobbmódúak közül pedig inkább a soktestvéreseknél fordul elő. Viszont a legescsekélyebb ezirányú szükségletet a falusi szegény elemi iskolások mutatják. A előbbiek jobbnevelésű iskolatársaik, nevelő szándékú internátusi felügyelőik és tanáraik között hamarosan észreveszik nevelésük hiányosságait, vágy támad bennük, hogy csiszoltabbak, jobban neveltek legyenek. Ezzel szemben a kisebb falvak és még inkább a tanyák szegény fiai minden ösztönzés híjával vannak. A tanyai gyermek nevelésének nagy hiányosságairól több adatot találhatunk *Verségi* és *Kovács* cikkében (61., 37.)

A felnőttek értékelt tulajdonságaira vonatkozó adataink is megerősítik azt, a már egyszer tett megállapításunkat, hogy a vallási kérdések és értékek iránt a vidékiek nagyobb érdeklődést mutatnak, mint a városiak, a soktestvéresek nagyobb, mint az egykék és a jobbmódúak többet, mint a szegénysorsúak.

IV. TÁJÉKOZÓDÁSI SZÜKSÉGLETEK.

Ha valamiről, ami valahogyan érdeküinkbe vág, bővebb ismeretet akarunk szerezni, tájékozódunk. E részben tehát a „tájékozódás“ szót nem földrajzi értelemben használjuk, nem világítják, útvonalak s egyéb topografiai adatok alapján való eligazodást, helyzetmeghatározást értünk rajta, hanem ismeretgyűjtést. Ennek egyik módja az olvasás. Ha tudom, hogy valaki mily irányú ismeretek gyűjtésére törekszik, bepillant-hatok érdeklődési területeire is. Ezzel a céllal adtuk fel a VI. kérdést: „Miről szóló ismeretterjesztő könyvek beszerzését tartanád szükségesnek az iskola ifjúsági könyvtárába? Vagy miről szóló ilyen könyveket szeretnél magadnak? Miért?“ A következőkben e kérdésre kapott feleleteket dolgozzuk fel. De természetesen figyelembe vesszük a többi kérdésre adott feleletekből is az idevágó részleteket is (pl. az iskolai szabad-órákra ajánlott ismeretgyűjtő és ismeret kiegészítő foglalkozásokat, vagy a szabadidőt kitöltő kedvelt tevékenységek közt az olvasásról írt részleteket.)

A szabad időben űzött foglalkozások között az olvasás az egyes környezeti típusoknál a következő %-os aránnyal szerepel: 68, 68, 58, 44, 50, 52, 52 és 26%. Ebből látszik, hogy a városiak jobban kedvelik az olvasást, mint a vidékiek, a jobbmódúak inkább mint a szegénysorsúak.

A városiak és a vidékiek közti különbséget érthetővé teszi egyrészt az, hogy az előbbiek sokkal könnyebben juthatnak könyvhöz és jó könyvekhez, az utóbbiaknak pedig több alkalmuk nyílik koruk-, kaland- és élménykereső életritmusuknak jobban megfelelő egyéb tevékenységekre. Másrészt a könyvek nyelve, az irodalmi nyelv inkább a városiak nyelve, a falusiak részére sok tekintetben idegen, nehezen értik és éppen ezért nem hallgatják és olvassák szívesen. *Busemann* is megjegyzi, hogy a falusi gyermek az írással és

a könyvvel, mint egy elvont kulturvilág kifejezőmódjával szemben passzív magatartást tanusít, és annak tartalmát elutasítja, ha csak az nem tartozik szorosan az ő világához. (12 : 206). Találón mondja *Springenschmied* is: „Lehetetlen a földműves gyermeket az írott nyelvvel megbarátkoztatni, mert az írott beszéd egész más világban formálódik.” (12 : 206). Néhány évvel ezelőtt a *Néptanítók Lapja* hasábjain is sokat vitatott kérdés volt: „Tud-e a népiskola jó könyvre nevelni?”

A könyvek megértéséhez a nyelvi készségen kívül az elvont gondolkodásban való jártasság is szükséges. A vidéki és a szegény gyermek e tekintetben is hátrább áll városi és ápoltabb társainál. Szűk területen folyó életük tárgyait és jelenségeit nem szó, nem betű, hanem közvetlen tapasztalatok és élmények útján ismerik meg. Amit szemlélnék, azzal legtöbbször cselekszenek is valamit s így fogalmaik a tapintás- és mozgásérzeteken keresztül is sok anyagot kapnak. Mindennek az a következménye, hogy gondolkodás és beszéd közben főleg tárgyképzetekkel dolgoznak. Ez hátráltatja az elvont fogalmak kialakulását s így a falusi gyermek gondolkodása legtöbb esetben tárgyhöz kötött, lassú és nehézkes lesz.

A tájékozódási szükségletekhez a szellemi érés vezeti el a gyermeket, ill. a serdülőt. E fokon már nemcsak testi ügyességeit és szellemi képességeit akarja fejleszteni, hanem ismereteket is akar gyűjteni. E tényből következik, hogy a szellemi érést elősegítő környezeti tényezők a rendszeres és tudatos ismeretgyűjtés megindulásának is elősegítői.

Az egyes környezeti típusok fontosabb tájékozódási szükségleteire vonatkozó adatainkat az alábbi %-os táblázat mutatja.

Első tekintetre feltűnő, hogy a %-os adatok kivétel nélkül alatta maradnak az 50%-nak. Nincs tehát egyetlen oly terület, mely valamely csoport többségét érdekelné s így arra a csoportra feltűnően jellemző volna. Ez arra vall, hogy e korban a tudatos és tervszerű ismeretszerzésnek csak kezdetéről lehet beszélni. Az említett motivációk meg azt mutatják, hogy a többségnél nincs szó igazi érdeklődésről oly értelemben, hogy rendezett ismeretek szerzése, a dolgok belső

összefüggésének megismerése volna a cél. A feltüntetett területek legtöbbje nem öncél, hanem szoros kapcsolatban van más (előbb ismertetett) szükségletekkel és érdeklődési körökkel, azoknak anyagszállítója s fő mozgatója a tudásvágy vagy a kíváncsiság. Mindez szorosan következik abból a tényből, hogy az igazi szellemi érdeklődés ideje csak a serdülés korával kezdődik.

Ismeretkörök	V á r o s i				V i d é k i			
	k. módú		szegény		k. módú		szegény	
	s. t.	e.	gim.	el.	s. t.	e.	gim.	el.
A természet törvényei (fizika, kémia)	22	36	16	12	18	20	18	6
Állat- és növényvilág . .	—	6	6	6	10	10	6	16
A föld felszíne és lakói .	38	34	28	20	30	26	26	20
Történelem	16	18	16	34	22	24	20	24
A technika alkotásai . .	32	30	30	32	22	26	24	10
A mindennapi élet . . .	—	4	—	—	6	6	2	6
Országos kérdések, politika	2	4	4	—	6	6	10	4
Időszerű események . .	—	—	6	—	4	6	6	—
Pályaválasztás	—	—	4	4	—	4	4	4
Néprajzi kérdések . . .	4	—	2	—	12	2	8	2
Gazdálkodás	2	2	10	22	6	6	6	40
Vallás, erkölcs	16	6	10	6	20	10	12	8

Fizika, kémia, technika. A gyermek meg akarja ismerni a körülötte lévő anyagi világot. Első helyen áll a technika alkotásai és a természet törvényei iránti érdeklődés. Mindkettő szorosan kapcsolódik az előzőekben tárgyalt konstruktív tevékenységgel. A középiskolai tanulók nagy része szinte kizárólag ebből a célból olvassa a fizikai és kémiai tárgyú könyveket. Hasonló céllal keresik legtöbben a különböző gépek szerkezetét ismertető műveket is.

A technika ezer alkotása közt élő városiak természetesen vezetnek a vidékiekkel szemben. A legkevesebb ily irányú érdeklődés a vidéki elemi iskolai tanulók közt tapasztalható. Iskolai tanulmányaikban a fizika, és kémia igen szerény keretek közt mozog, felszerelés nélküli előadótermekben és kevés kísérlettel támogatva. Háztartásukban, munkájukban, általában az őket körülvevő életben kevés szerepe van a fizikának, kémiának és a technika alkotásainak. Azok is, melyek előfordulnak, távol állanak tőlük. Kevés kilátás van arra,

hogy valaha ilyenekkel birjanak, vagy ilyenek kezelését végezzék. Az a néhány %-nyi érdeklődés is, ami e csoport részéről mutatkozik, főleg a gépekkel foglalkozó, vagy az ilyenek közvetlen szomszédságában élő családok gyermekeinél található.

A városi szegény elemi iskolások viszont a legnagyobb %-al szerepelnek e téren, s leginkább náluk található igazi, szükségleten alapuló érdeklődés. Nem egyszerűen kíváncsiak a gépekre, azok szerkezetére, nem szórakozáskép szeretnének velük foglalkozni, hanem, szinte-kizárólag a jövő foglalkozás szempontjából fordulnak feléjük. Érdeklődésük nem elméleti, hanem gyakorlati. Nem a gépek működését irányító fizikai törvények érdeklik őket, hanem a szerkezet, az alkatrész, a működés, a kezelés, s mindez azért: „mert gépész szeretnék lenni“, „műszerész leszek“, „autóvezető akarok lenni“, „szereleői pályára készülök“, „foglalkozásomban majd hasznát veszem“, stb. Az iskolai szabadórák felhasználásával kapcsolatosan is gyakoriak az ilyen kívánságok: „Ipari dolgokat kellene tanítani, mert az osztály tanulóinak többsége úgy is iparos lesz.“ „Minden órán egy-egy mesterséget kellene oktatni.“ „Minden órán más-más szakmáról kellene beszélgetni.“

A jobbmódú és középiskolás fiúknál az érdeklődés és kíváncsiság vegyesen mutatkozik. Érdeklődnek a villanyszerelés, a rádió, a motor, a repülőgép, az autó és általában a gépek iránt. Ezekhez hozzá is férhetnek, ilyeneket kezelhetnek, építhetnek. De mindez csak szórakozás náluk. Néhányan említik ezek közül is, hogy az ily irányú érdeklődés, ill. tudásvágy összefügg valamely választott életpályával. Ezek határozott szakmunkákat is említenek és motivációikból is látható, hogy a középiskolások lelkében már e korban kezd kibontakozni (legalább is szórványosan) bizonyos tudományos érdeklődés. „Sohasem árt az embernek, ha előre megemészt a tudományból annyit, amennyit csak bír.“ „Az iskola könyvtárába olyan komolyabb műveket kellene beszerezni, melyek mintegy bevezetésként kalauzolnák a gyermeket a komolyabb (orvosi, vegyészeti és gépészmérnöki) pályákra. Bevezető könyveket, melyek veszélytelen kísérleteket írnának le. Így a gyermekek nagyobb kedvvel kapnának rá a nehezebb pályákra is.“

A kíváncsiság és tudásvágy túlviszi e fiúkat az említett területeken. A háborús események hatására különösen kíváncsiak a repülőgépek, a páncélosok, a bűvárhajók, a harci gázok, aknák, stb. szerkezetére és működésére. Természetesen nagy szerepet játszik itt a heroizmus is. Nemcsak ezek a gépek, hanem a velük harcoló emberek élete és élményei vonzzák őket. De mindezekén túl szeretnének tudni az egész technikai életről, a jelen helyzetről és a fejlődésről egyaránt. A „technika csodái“ és „a technika fejlődése“ sokszor előforduló kifejezés kívánságaikban.

Ugyanezen kérdésre vonatkozóan, de egy-két évvel idősebb fiúk adatai alapján *Berend Klára* is a következő megállapításra jutott: „Az iparostanoncoknál általában sohasem válik a szaktudományos (technikai) érdeklődés általános tudományos érdeklődéssé. De saját szakmájuk alaposan, komolyan érdekli őket. Ezzel szemben áll a tudományos érdeklődés. Ehhez csak az intellektuális ifjúság jut el...“ (6 : 34).

Földrajz, útleírás, felfedezés. Az ily irányú ismeretek keresése 20—38%-ig terjedően fordul elő az egyes környezeti csoportoknál. De e korban még a veszélyes helyzetekben való helytállás szükségletéhez kapcsolódónak látszik. A legtöbben e könyvekben is az izgalmat, az élményt keresik, vagy ismeretet gyűjtenek a kalandos olvasmányok megértéséhez. Inkább a távoli, titokzatos világrészek és népeik érdeklik őket összes életkörülményeikkel együtt. Előtérben a népek, életmód, szokások, növények, állatok. A szoros értelemben vett földrajzi részek alig szerepelnek. Itt-ott előfordul a motivációkban a „földrajzban tanultak“ ismételése, kiegészítése is, de igazi, földrajzi érdeklődésről még nincs szó az ily korú fiúknál.

A környezeti típusok szerinti eltérés jelentéktelen, de mégis a városiak vezetnek a vidékiekkel, a jobbmódúak a szegényekkel szemben. Oka egyrészt, s talán főleg, a kedvezőbb fejlődés, ami a nagyobb fokú ápoltság következménye, a szélesebb körű iskolai munka, a több könyv, a több utazás, a mozik híradója és a mindezzel együttjáró szélesebb látókör.

Történelmi ismeretek. A legtöbben egyszerűen csak történelmi könyvekről beszélnek, minden közelebbi nép, kor esemény vagy személy megjelölése nélkül. Az érdeklődésnek

nincs tehát határozott tárgya. Tartalmi szempontból tehát bizonyos kezdeti állapotot, általánosságot, tapogatózást kell megállapítanunk. A közelebbről megjelölt területek azt mutatják, hogy a távolabbi múlt (az ókori népek, a magyarok eredete, őshaza, stb.) jobban vonz, mint a közelmúlt, a kemény harcokkal telt, küzdelmes korok (törökök elleni háborúk, szabadságharc, világháború) szinte kizárólagosak a virágzó, békés korokkal szemben, s általában mégis inkább a nemzeti történelemé az elsőbbség.

Azonban a történelmi tárgyú könyvek kedvelése nem jelent egyszersmind történelmi érdeklődést. Nem az egyes korokban uralkodó eszmék, problémák, azok hatása és az eseményeknek egymással való okozati összefüggése érdekli az ily korú fiút. Nagy szerepet játszik a messze, titokzatos múlt iránti tudásvágy és kíváncsiság is, de mégis leginkább a hősök s azok tettei miatt érdekes a történelem. A mese, a kalandos tartalmú könyv és a történelmi elbeszélés egymást követő láncszemek. „*Rumpf* vizsgálatai szerint a helyhez és időhöz nem kötött mesétől az ifjú érdeklődése először a helyhez kötött, kalandos történetekhez, azután a helyhez és időhöz kötött, történelemből vett elbeszélések felé fordul“ (6 : 26). Mindháromban fontos az esemény és a hős. Az esemény élmény, a hős pedig eszménykép az olvasó számára. Az említett három típusú olvasmányban az esemény a valószerűtlentől a realitás felé, a hős pedig a külső nagyságtól a belső, erkölcsi nagyság felé, a nemzetközitől a nemzeti hős felé tisztul, nemesedik, tökéletesedik.

A történelmi olvasmányok többféle szükségletet elégítenek ki. A korrajzok ismereteket nyújtanak. A küzdelmek képzeletbeli átélése az élményszükségletet vezeti le. A hősök kiváló jelleme pedig a bontakozó erkölcsi problémák megoldására ad anyagot, s példát mutat hasonló magatartásra. Az egyik fiú pl. így jellemzi az általa kívánt történelmi tárgyú könyvet: ... „valamilyen nagy és híres férfiú jellemét, jó tulajdonságait és jeles cselekedeteit mondják el. Ezek a mellett, hogy szépek és érdekesek, még jellemnevelők is és az ifjúság példaképül állíthatja őket.“

A mese, kalandos történet és a történelmi olvasmány után következő láncszem az életregény, nagy emberek életrajza.

Ezek keresése e korban az egykékre, különösen a városiakra jellemző. A kiváló férfiakat teljes emberi mivoltukban akarják látni, nemcsak kiváló tetteiket, hanem mindennapi életüket is szeretnék megismerni. A nemzeti hősök mellett érdeklődnek a tudomány és a technika kiváló képviselőinek élete iránt is.

A falusi és kisvárosi környezet alkalmasabb a mult iránti érdeklődés felkeltésére és a hagyományok tiszteletének ki-fejlesztésére. Ilyen helyen az emberek jobban ismerik egymást és visszamenőleg az elődöket és ősokeket. Nemcsak a magukét, hanem a szomszédokét és ismerősökét is. Az egy-egy kiemelkedő egyéniség emléke is tovább él az itt lakók emlékezetében. Ennek következtében a falusi gyermekek általában jobban kedvelik a történelmet, mint a városiak. A városi gyermek nem lelkesedik annyira. „Reá a történelem tanulása nem hat oly varázsló erővel, mint a vidéki tanulókra” — állapítja meg *Kemenes Illés* is. (34 : 21.) Adataink a közép-iskolásokra vonatkozóan megerősítik ezt a véleményt. Az elemi iskolásoknál azonban az ellenkezőjét mutatják. De ha meggondoljuk, hogy a városi fiúk általában többet olvasnak és a jobban felszerelt városi elemi iskolák ifjúsági könyvtára főleg ily irányban nyújt olvasási lehetőséget, a mutatkozó számszerű különbséget nem fogadhatjuk el döntőnek.

Állat- és növényvilág. Az ily irányú tájékozódási szükséglet aránylag kicsi és főleg a vidéki, ezek közt is leginkább a tovább nem tanuló földműves fiúk részéről mutatkozik. Életük nagy része az állatok és növények közt folyik. Napnap után van velük valami dolguk. Résztvesznek a természet növények és a tenyésztett állatok gondozásában, küzdenek a kártékony állatok és növények ellen. Sok megfigyelésre van alkalmuk. Reájuk nézve az állatok olyanféle felhívó jelleggel bírnak, mint városi társaikra a technika alkotásai. Az érdeklődő magatartás azonban sok kíváncsisággal párosul. Innen van, hogy a távolabbi földrészek szokatlan külsejű állatai, a tengerfenék lakói jobban érdeklik őket, mint a hazaiak, a vadállatokról inkább szeretnek olvasni, mint a szelidekről. Ez, a kíváncsiság mellett, még a következőkkel is magyarázható: Az állatok biológiai megismerése nem céljuk. úgyszintén nem keresik a különböző növények és állatok

élete közti oksági összefüggéseket és egymásra utaltsági kapcsolatokat sem. Megelégszenek az egyes állatok érdekes külsejének és az életmód kirívó jellegzetességeinek megismerésével. E tekintetben pedig a körülöttük élő állatok nem nyújtanak semmi újat.

A gazdálkodási ismeretek után szinte kizárólag a szegénysorsúak érdeklődnek. Ezek, különösen az elemi iskolába járók, egészen közel élnek a termelő munkához. A legtöbben rendszeresen és kemény munkával ki is veszik belőle részüket. E munka egyeseknél csak ideiglenes, de a többség, különösen a falusiak közt, a gazdálkodásban látja leendő kenyérkereső foglalkozását is. Idevágó ismeretek szerzése tehát elsőrendű érdekük. Kívánságaikban sorra kerülnek: a gazdálkodás általában, a kertészet, a szobanövények gondozása, a gyümölcstermelés, a szőlőművelés, a mezőgazdaság és az állattenyésztés egyes ágai. Az adott indokolásokból pedig nyilvánvaló, hogy a kívánt könyvekből szerezhethető ismereteket otthoni munkájukban és leendő foglalkozásukban akarják értékesíteni, tehát szükségleten alapuló, valódi érdeklődés fordítja őket e témakör felé.

Ez az érdeklődés, adataink szerint, a városi VII—VIII. osztályos elemi iskolások 22 %-ánál, a vidéki (falusi, tanyai) elemi iskolások közt pedig 40 %-nál mutatkozott meg. Nagyon helyes tehát, hogy a nyolc osztályú népiskola részére 1941-ben kiadott Tanterv a természeti és gazdasági ismeretekből a városi és falusi iskolák számára más-más anyagot ír elő. De nézzük külön a falusi fiúk 40 %-os arányszámát. Ez nagyon kevés ahhoz, hogy erre lehessen építeni a gazdálkodással foglalkozó népréteg szakképzését. Ebben a korban, így mérvű érdeklődés mellett legfeljebb csak alapvetésről lehet szó. Igen fontos tehát az idősebbek részére rendezett, eziüst- és aranykalászos gazdákat képező tanfolyamok fenntartása és, ha csak lehet, ezek számának fokozása.

Az élet megismerése is szükségletként mutatkozik már e korban is. Igaz, hogy csak szórványosan; általánossá csak a későbbi években lesz. A kezdeti állapotot, a tapogatódzást mutatja a kívánságok legtöbbszörének határozatlansága, általános megfogalmazása: „a gyakorlati életről kellene előadást tartani”, „a napi kérdésekkel kellene foglalkozni, hogy bele-

éljük magunkat a mindennapi életbe“, „felvilágosítást kapnánk az életben történt dolgokról“, „meg kellene ismertetni az életet, annak nehézségeit“, „megismerjük a mai élet problémáit és igazi arcát“, stb. A közelebről megjelölt területek szerint érdekli őket: „a helybeli, vármegyei, országos és világi események“, „a mai viszonyok“, „politikai kérdések“, „a mai nagy világeszmék jó oldalai és hibái“, „a hitlelizmus, fasizmus, bolsevizmus“, „szociális kérdések“, „a parasztság helyzete“. Néhányan a pályaválasztással kapcsolatosan kérnek felvilágosítást.

Az említett és ezekhez hasonló kérdések iránt főleg a vidéki gimnáziumi tanulók mutattak érdeklődést. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a városi fiúkat az effélek nem foglalkoztatják. De igen. Közülök is többen kifejezték, hogy szeretnek politizálni, politikai kérdésekről szóló beszélgetéseket hallgatni. De ők a legtöbben rendszeresen olvasnak újságot, hallgatják a rádió híreit, sok alkalmuk van felnőttek ily irányú társalgásait hallgatni, tehát ezúton elégitik ki idevágó érdeklődésüket, vagy csak tudásvágyukat.

A népiskola tanterve a polgári kötelességek és jogok ismertetésével akarja a közösségi élet legfontosabb kérdéseiről tájékoztatni a tanulókat. Azonban aggódva kell látnunk, hogy éppen az elemi iskolai tanulók mutatnak e tekintetben legkevesebb érdeklődést. (4%—14%) Ha feltesszük, hogy a valóban fennálló érdeklődés sokszorosán felülmúlja az adatainkban megmutatkozó arányt, akkor is joggal kérdezhetjük: nem kell-e arról gondoskodnunk, hogy e tantárgy anyagának átadására a későbbi években, az iskolán kívüli népművelés, vagy a levontekiképzés keretében kellő részletességgel és tervszerűséggel visszatérjünk?

Kevés, de mégis beszédes adatunk van arra, hogy a vidéki gimnáziumi tanulók közül többen észreveszik a magyar nép sajátos értékeit. Felébred bennük a vágy a magyarság, s általában a nép helyzetének, különböző életformáinak, szokásainak, jellemvonásainak, gondolkodásának és lelkivilágának megismerésére és másokkal való megismertetésére. Főleg közülök kerülnek ki azok, akik az iskola könyvtárába *néprajzi művek* és a magyar nép életét és lelkületét részletesen ismerető szépirodalmi munkák beszerzését ajánlják. Nemcsak azért, mert ők akarják olvasni, hanem, hogy a népet kevésbbé

ismerő városi fiúk kezébe adják. Így akarják a népi értékeket megismertetni és elismertetni, mert — mint az egyik írja — „mi a magyar szokásokat és a népi nyelvet elhagytuk és idegent vettünk a nyakunkba.”

A falu csaknem önmagában megélő (autarkias) alakulat. Az itteni életet a gyermek könnyen áttekintheti, s képet alkothat a különböző rétegek életéről. Így meglátják a nép nehéz helyzetét és elhagyatottságát is. Erre vallanak az ily kívánságok: „A modernebb élet fejlesztésére és a szegény parasztnép felkarolására vonatkozó, ismeretterjesztő könyvek volnának hasznosak a gimnázium könyvtárába.”

Az élet megismerésével kapcsolatos szükségletek közt szórványosan, néhány %-nyi arányban felmerülnek a *helyes magatartás, az illem, a másokkal való érintkezés* helyes módjára vonatkozó ismeretek is. E korban még csak kezdődő szükségletről van szó, de ez a társadalmi érintkezés sűrűsödésével, főként a másik nem iránt való érdeklődés növekedésével, mind fontosabbá válik. Legnagyobb arányban a szegénysorsú, vidéki gimnáziumi tanulók részéről tapasztalható. Legtöbbször egyszerű családok gyermekei, neveltetésük e téren is hiányos. Arra is kevés alkalmuk van otthon, hogy jó modorú és helyesen viselkedő felnőttek társaságában megforduljanak és így egyet-mást elsajátítsanak. Az internátusokban folyó tömegnevelés sem sokat változtat e téren. Így aztán az ilyen fiú, ha mégis társaságba kerül, félszegül és helytelenül viselkedik. Ennek tudatossá válása félszegségét csak növeli. Ráeszmél neveltetésének hiányaira és kezdik foglalkoztatni a helyes érintkezés, étkezés, magatartás és általában az illem kérdései. Fontos érdeke is, hogy ez így legyen. Életében irányváltotatást érez és akar is. Tanulmányai magasabb életszint, felsőbb társadalmi réteg felé irányítják és emelik, ahol megfelelő, helyes fellépés és magatartás nélkül csak igen nehezen, vagy egyáltalán nem boldogulhat.

A jobb családból származókat, különösen a városiakat és az egykéket a viselkedéssel kapcsolatos kérdések jóval kisebb mértékben érdeklik. Őket elsősorban a szülői ház és a közvetlen környezet nevelte ki. Sokat csiszolt rajtuk a hasonló nevelésű társakkal és azok családtagjaival való érintkezés is. A városi utca élete, a mozi, a színház és a sportélet is elősegíti a határozott és bátor fellépés kialakulását.

A szegénysorsú elemi iskolás fiúk körében ugyancsak elenyésző mértékben merül fel az efféle szükséglet. Érthető. Ők megmaradnak eddigi környezetükben, leendő életük is hasonló lesz szüleikéhez. Ha érintkeznek is kellő formák szerint viselkedő fiúkkal vagy felnőttekkel, azok finomabb magatartása nekik mindig idegen marad. Nem igyekeznek elsajátítani, nem érzik szükségét. Semmi kilátásuk arra, hogy valaha is egyenlő társként azok társadalmi rétegébe emelkedjenek. Az eddigi környezetben való élethez pedig továbbra is elegendő nekik a hazuról hozott, eddig megszokott viselkedési mód.

Vallási ismeretek. A praepubertas korú gyermekekre vonatkozó vizsgálatok általában a vallási élet fellendüléséről számolnak be. Ez többek közt abban is nyilvánul, hogy a tudásvágy a vallásos hit területeinek fokozott megismerésére sarkallja a gyermeket. Cél: a vallási élet öntudatosabbá alakítása. Ezért keresik e korban többen a vallásos tartalmú könyveket: a szentek élete, Tóth Tihamér munkái, Bangha és Prohászka művei, vagy csak általában vallásos tárgyú könyvek.

A környezeti típusok között e téren is ugyanazon különbségek mutatkoznak, mint aminőket a vallásos élettel kapcsolatosan a szociális szükségleteknél már megállapíthattunk.

A vallási ismeretek felé való fordulás (és általában a vallásosság) a gimnáziumi tanulók körében nagyobb, mint az elemi iskolásoknál. Oka a magasabbfokú hitoktatás, a több oldalú lelki vezetés, a rendszeres lelkigyakorlatok, a kongregáció munkája, a szerzetes iskolákban szokásos köznapi szentmisehallgatás.

Fontos szerepet játszik a család anyagi helyzete is. Legelőnyösebb a minden fontos szükségészet biztosító közepes mód. Ez bizonyos mértékben felszabadítja a családot a megélhetésért vívott küzdelem lenyűgöző gondjától. Módot nyújt a befelé fordulásra, a lelki életre, az elmélyülésre, de nem engedi meg a féktelen szórakozásokban és élvezetekben, a túlzott társas életben való elmerülést. A jómódú gyermek könnyen elbizakodott lesz. Bízik szülei nagy vagyonában, társadalmi helyzetében és összeköttetéseiben. A közepes módú család sarja viszont csak tudásától, erkölcsi jellemétől és az isteni Gondviseléstől várhat jobb jövőt. Mindez azt eredmé-

nyezi, hogy ezeknél a vallásos élet mélyebb, az ily irányú érdeklődés nagyobb, mint a gazdagok és az egészen szegények soraiban. A szegénység testileg, lelkileg lenyűgöz; a gondhoz, a munkához és az anyaghoz láncol. A hiábavaló erőfeszítések elkeserítenek, megrendítik az isteni segítségbe és igazságosságba vetett bizalmat. A szervezett munkásság hitét és vallásosságát erősen ostromolják a szélsőséges agitációk is. A nélkülözés sok erkölcsi botlásnak és bűnnek az okozója. A Szentírás is a szegénységet mondja egyik legnagyobb kísértőnek. Természetesen mindez érezteti hátrányos hatását a szegénysorsú gyermekek vallásos életének kibontakozásában.

A többtestvéres és egyke gyermek vallásos érdeklődését összehasonlítva az egykeség hátrányosságát kell megállapítanunk. Ez nemcsak abban áll, hogy elmarad a testvérek vallásos életének ösztönző hatása, hanem a szülők részéről is kevesebb ily irányú jó hatás éri a gyermeket. Feltéve, hogy az egykes állapot a szülők akaratából áll fenn, az ilyen családi élet legtöbbször vallási meghasonulást, hitbeli megingást, lelki vívódást és a vallásos élet szándékos vagy kényszerű szünetelését takarja.

A vidéki élet a városival, különösen a nagyvárossal szemben kétségtelen környezeti előnyt jelent a vallásosság szempontjából. Gondoljunk csak először is a természettel való közvetlen érintkezés nagy hatására. A kicsit is vallásos ember a természetben Isten alkotását látja, melynek minden része az Alkotó bölcsességét és hatalmát hirdeti és dicséri: Nagy számmal lehetne idézni költők, írók, tudósok és természetbarátok ily irányú megnyilatkozásait. De az általunk összegyűjtött motivációkban is gyakran találkozunk ilyenekkel: Pl. „Az erdőben egészen közel érzem magamhoz a jó Istent.” „A természetrajz megismerteti velünk Isten csodás alkotásait.” „....mert a természet Istentől alkotott minden-ség, ami csodálatra méltó.” Stb. Isten szeretetére, a megváltás nagy tényére figyelmezteti a falusi embert a községben és a határban látható sok útszéli kereszt is. A városi gyermek mit lát? Csupa emberi alkotást, kiváló emberek emlékműveit.

A vidéki emberek legtöbbje, még az iparosok, kereskedők és tisztviselők is, valamilyen gazdálkodással is foglalkoznak. Ennek eredménye az emberi szorgalmon és munkán kívül sok

természeti tényezőtől is függ. Ezeken keresztül is inkább megérzi a vidéki ember Istentől való függését, mint a városi. Megfontolandók még a következők. Falvakban kevesebb a gyermek. A pap szinte valamennyit személyesen ismeri, az iskolán kívül is gyakran találkozik velük, állandóan hathat rájuk. Úgyszintén a felnőttekre is. A szegénysorsú gyermekek legtöbbször további iskoláztatásában is sok része van egy-egy pap anyagi vagy erkölcsi támogatásának. Falun a közösség ellenőrzése és így befolyásoló ereje is nagyobb. Ott azonnal feltűnik, ha valaki nem jár templomba, ha így, vagy úgy viselkedik, s mindjárt szájára is veszi a falu. Mindezekhez járul aztán, hogy a falusi gyermeknek kevesebb erkölcsi veszedelmet kell legyőznie. A városi gyermekre sok kisértő hatással lehet a mozi, a színház, a kirakatok, a könnyen megszerezhető rossz könyvek, az utcai élet és a sokféle körből kikerülő pajtások.

V. BIRTOKLÁSI SZÜKSÉGLETEK.

Az ember egyik legfontosabb érdeke, hogy mire felnő, begyakorolja azokat a tevékenységeket és kifejlessze mindazon képességeket, melyek az életben szükséges javak megszerzésére képesítik. Éppen ezért az erre szolgáló alkalmakat és módokat fontos szükségleteknek kell tekintenünk. Ilyen elsősorban a *gyűjtés*. Bizonyos kezdetleges formái már 4—5 éves korban megtalálhatók, de erőteljesebb fellépése a 10—12 éves kor. Teljes kibontakozásában fázisokat különböztethetünk meg. (59 : 61) Az első ilyen fázis az alakatlan gyűjtés korszaka. E korban a gyermek csak gyűjt, a nélkül, hogy az összegyűjtött dolgokat huzamosan meg akarná őrizni, vagy valamire fel akarná használni. A cselekvés közvetlen motívuma (impulzusa) a megszerzéssel járó tevékenységeket kísérő funkció-öröm és a felmerülő nehézségek leküzdését kísérő siker-öröm. A távolabbi cél pedig a *szerzési tevékenységek* (felkutatás, megfigyelés, becslés, alkú, csere, kérés, stb.) *begyakorlása*. A második szakaszban a motívumok közt előtérbe kerül a birtok okozta kedvérzés és a birtok gyarapodásával járó kellemes érzelem. E fokon aztán a gyermek már megőrzi, gondozza és rendezi az összegyűjtött tárgyakat. Mindezzel újabb oly tevékenységeket gyakorol be, melyek a komolyan szükséges javak *megtartásához*, *halmozásához* elengedhetetlenek. A főmozgató e fokon is a funkció-öröm, mely a rakosgatással, pepecseléssel, rendezgetéssel jár. A gyűjtés végső, legkifejlettebb foka az, melyen valamely, a gyűjtés által elérhető cél játssza a főszerepet. Ilyen pl. a bélyegek, vagy a Diákkaptár munkájának keretében összegyűjtött dolgok értékesítéséből való pénzszerzés, a gyűjtött dolgoknak valamely célra való felhasználása, pl. szereléseknél, kísérletezéseknel, játéknál. Célok lehetnek még: esztétikai gyönyörködés, ismeretszerzés, szociális szolgálat, stb. Ebben a fázisban tehát a szerzett javak tervszerű felhasználá-

lásának, a velük való *gazdálkodásnak* előiskoláját kell látnunk.

A gyűjtési tevékenység legfőbb mozgatója az emberi lélek egyik ősi alaptendenciája, a *birtoklási ösztön*, a vele kapcsolatos közvetlen ok, azaz impulzus, a *bírvágy*. A bírvágy azonban rendszerint csak másodlagos motívum a gyűjtött tárgyak iránti érdeklődés felébresztésében. Csak úgy jön létre, ha előzőleg a tárgy valamely tulajdonsága (felhívó jellege) hat a gyermek lelkére. Sokszor már az is elég hatás, hogy a tárgy nagyobb mennyiségben található és könnyen megszerezhető. Ezért szedeget össze a kisebb gyermek az erdőben makkot, gubacsot, a sétatéren vadgesztenyét, a folyóparton kavicsot, kagylót és csigaházat. Nagyobb gyermekek-nél leggyakrabban a következő elsődleges impulzusok fordulnak elő a gyűjtés során: a tárgy esztétikai hatása (lepkék, képek, virágok); valamilyen cselekvésre való alkalmasság (pl. kézimunkázásra alkalmas anyagok, szerszámok, játéktárgyak); képzelt vagy valódi értékesség (pl. bélyeg, régi pénz, jó pénz); ismeretszerzési lehetőség (pl. állat, növény, ásvány, kép, könyv, stb.). Természetesen gyakoriak az oly esetek is, melyekben a birtokszerzés vágya az előbb felsoroltaktól függetlenül, önállóan működik. Ily esetekben hatása oda irányul, hogy a gyermek tárgyakat halmozzon össze, a nélkül, hogy azokat mind fel akarná használni valamilyen vágyainak kielégítésére.

Az általunk vizsgált kor szinte a gyűjtés virágzásának a kora. Alig van fiú, aki ne gyűjtene valamit. A városi egy-kék vezetnek 96%-os aránnyal és leghátul vannak a vidéki szegény elemi iskolások, de azok közül is 72% állítja, hogy gyűjt valamit. A legkedveltebb gyűjtési tárgy valamennyi csoportnál a bélyeg. Vele kapcsolatosan az előbb említett felhívó jellegeknek csaknem mindegyike megtalálható és működik. Sok van belőlük, könnyen megszerezhető, szépségükkel gyönyörködtetnek, rajzi témájuk, felírásuk ismeretet is nyújt, értéket is jelentenek, pénzzé lehet őket tenni, lehet velük tevékenykedni, rendezgetni, ragasztani, nézegetni, cserélgetni. Kedveltségben sorra következnek a kép (földrajzi, történelmi és természetrajzi képek), a növény, az állat (főleg bogár), ásvány, könyv és sokféle egyéb apróság.

A gyűjtés fázisainak mindegyike megtalálható e korban.

Többen kijelentik, hogy ezt vagy azt gyűjtenek, de maguk sem tudják, miért. Hasonló értelemben foghatjuk fel az indokolás elmaradását is. Ezen az alapon sok fiút az alaktalan gyűjtés fázisában levőnek kell mondanunk. A többség, úgy látszik, a második fázisban van. Náluk a gyűjtés legfőbb motívumai a rendezgetés, nézegetés, gondozás. Többen nagyon helyesen emelik ki e tevékenységek nevelési eredményeit: „rendre és gondosságra szoktat“, „türelem és figyelem kell hozzá“, „ha gyűjteményemre vigyázok, más dolgaimat sem hanyagolom el“, stb. A gyűjtési tevékenység harmadik fokán levők kevesebben vannak. Főleg a gimnáziumi tanulók közül kerülnek ki. A leggyakrabban említett cél: az ismeretszerzés, az iskolai tanulmányok valamilyen módon való kiegészítése.

A környezeti típusok gyűjtő munkája közti különbségekre a következőkben mutatunk rá. A városi fiúk gyűjtési tevékenysége, a több lehetőségnek megfelelően, valami kevésbé intenzívebb és változatosabb, mint a vidékieké. De valamennyi csoportra jellemző, hogy a gyűjtés inkább csak kortünet, divat, de nem komolyan és tervszerűen végzett tevékenység. Erre mutat, hogy a gyűjtők számának feltűnő nagysága mellett is csak igen kevés (10—14%) sorolja legkedvesebb dolgai közé gyűjteményét. Ezek leginkább az egyik-két közül valók. Minden valószínűség szerint nekik vannak a legértékesebb gyűjteményeik, melyeknek megszerzésében és elrendezésében minden bizonnyal szüleik és rokonaik részéről sok támogatásban részesülnek. A vidéki gimnazisták közt elterjedtebb a régi pénzek és egyéb régiségek gyűjtése. Ebben is a történelem iránti nagyobb fokú érdeklődés megnyilvánulását láthatjuk. A nyerészkedésre alkalmas gombok és golyók gyűjtése a szegénysorsú vidéki elemi iskolásokra jellemző. A növények és ásványok gyűjtésében a vidéki gimnáziumi tanulók tűnnek ki. Több alkalmuk van erre, mint a városiaknak. Elemi iskolások közt ily irányú gyűjtés alig fordul elő. A szegényekre általában jellemző az értékesíthető hulladékok gyűjtése. Céljuk a pénzszerzés. Középiskolásoknál ilyenféle gyűjtés a Diákkaptár hatására kezd terjedni.

A birtokszerzési szükségletek közt említjük meg a kedvelt és óhajtott tárgyakat. Ezek megbecslése és értékelése

közben gyakorolja be a gyermek a szerzett javak gondozását, őrzését, óvását és célszerű felhasználását. Általában mindenki a fontos szükségletei kielégítésére alkalmas dolgokat kedveli és ezek megszerzésére vágyik. Így e tárgyak ismerete rávilágít a szükségletekre és a velük kapcsolatos érdeklődési irányokra is. A kedvelt holmik között első helyen állnak a könyvek. Általánosan a fiúk 40—50%-a említi legkedvesebb dolgai közt, csupán a vidéki elemi iskolásoknál esik le az arány 24%-ra. Ezek közt többen kereken kijelentik, nekik nem kell könyv, nem szeretnek olvasni. Ennek okát az előzőkben már kifejtettük. A kedvelt dolgok másik csoportját minden környezetben a sporteszközök alkotják. Ezek közt is a leginkább becsült és óhajtott a kerékpár. Ez alkalmas legjobban a kor nagy mozgásszükségletének, vándorlási és kalandkeresési vágyának kielégítésére. A továbbiakban aztán a környezettípusok közti különbségek mutatkoznak meg. A gimnáziumi tanulók, főleg a városiak, a konstruáláshoz, kísérletezéshez és fényképezéshez szükséges eszközöket és anyagokat sorolják a legkedvesebb, ill. leginkább óhajtott dolgaik közé; a városi elemi iskolások pedig a kézimunkázathoz és ipari munkákhoz használt szerszámaikat. A vidéki fiúkra jellemző az emléktárgyak értékelése és megbecsülése. A szegények közül többen említenek pénzszerzésre alkalmas dolgokat, pl.: tenyészállat, ló, kocsis, föld.

A birtokszerzési tevékenység teljes formája a munkával való pénzszerzés. Ily irányú szükségletei a szegény fiúknak vannak. Sokan rendszeresen segítenek szüleiknek és önállóan is végeznek ily irányú tevékenységeket (pl. apró állatok tenyésztése, alkalmi munkák vállalása, házitanítás, stb.).

VI. BEFEJEZÉS.

Sorra vettük az összegyűjtött adatokból elének táruló, kiemelkedőbb szükségleteket és a velük összefüggő érdeklődési területeket. A különböző környezetből jövő tanulók érdeklődése közti különbségekre esetről-esetre rámutattunk és igyekeztünk megadni az eltérések magyarázatát is. E helyen már csak néhány átfogó megállapításra szorítkozunk.

A környezet és az érdeklődés között szoros összefüggés van. Az eltérő környezeti hatások különböző szükségleteket támasztanak; ezek viszont más-más érdeklődést ébresztenek.

A környezet különbözősége elsősorban az érdeklődés fejlődésére van hatással azáltal, hogy az általános testi és lelki fejlődés ütemét gyorsítja vagy hátráltatja. Így aztán, amíg a közepes módú városi fiúk közül többen már a logikai érdeklődés fokát is elérték, addig egyes szegénysorsú falusi fiúknál még a szubjektív érdeklődés maradványai mutatkoznak. Íme néhány adat: „Nagyon szeretem az istállóban az állatokat gondozni, mert mikor meghúszom számukra a szalmát, azon igen jól lehet henteregni.“ „Legszívesebben a teheneket őrzöm, mert több gyerek őrzi és játszhatunk.“ „Nagyon szeretek szántani, mert hajthatom a lovakat.“

A különbözőségek másik oka a tárgyi környezet eltérősége. Ennek következtében kerül előtérbe a városi fiúknál a technika iránti, a vidékieknél pedig a természet tárgyai és jelenségei, valamint a gazdálkodás kérdései iránti érdeklődés.

A gazdasági helyzet és az ebből következő életkilátások hatására a jobbmódú fiúk a szellemi fejlődésben, ismeretekben, a városi szegények a kézügyességben, a vidéki szegények pedig az általános testi erőben és természetbeli fejlettségben látják legfőbb fejlődési szükségleteiket. A jobbmódúak központi problémája az iskolai élet, a tanulmányi eredmény. A szegények viszont egyik lábukkal már kiléptek az életbe s azért náluk igen fontos érdeklődési terület a megélhetés, az

elhelyezkedés, a kereset, a gazdálkodás. Mindez gondolkodásuk tárgyán is meglátszik. A városi és jobbmodú gyermek gondolkodásában gyakori tárgy az ember, a mások és a maguk személye, míg a szegényeknél ez háttérben marad. Ők sokkal többet gondolnak a munkára, a műhelyre, az állatokra és a szántóföldre. Ennek szomorú következménye, hogy náluk jó és rossz tulajdonságaiknak, képességeiknek és fogyatékságaiknak ismerete hiányos és kevésbé tudatos. Adataink szerint a városi szegény fiúknak 40%-a, a falusi szegényeknek pedig 30%-a nem talál magában semmi fejlődési hiányt, önnevelési feladatot, hanem minden tekintetben meg vannak magukkal elégedve. Jogos tehát az a kívánságunk, hogy az elemi iskola felső tagozatában tervszerűen fordítsanak több gondot az önismeret növelésére és az önnevelés kellő megalapozására és megindítására.

Vizsgálódásaink és megállapításaink befejeztével látjuk, hogy tárgyunk terjedelmében sokkal többoldalú és részleteiben jóval mélyebb, semhogy egy rövid dolgozat keretében feltárhattuk volna. Még számos adatgyűjtésre és vizsgálódásra van szükség, hogy az érdeklődés és a környezet közötti összefüggés a fejlődés egész vonalán és mindkét nemre vonatkozóan minden részletében világosan álljon előttünk. Mindazáltal munkánkat nem tartjuk eredménytelennek. A részletekben sok oly különbségre és összefüggésre mutattunk rá, melyek a további kutató munka számára termékeny kiindulásul szolgálhatnak.

IRODALOM.

1. *Baranyai Erzsébet*: A neveléslélektani kutatás magyar feladatai a tanítás lélektana körében. Szeged, 1951.
2. *Barcsai Károly*: A gyermek érdeklődése. *Néptanítók Lapja*, 1952. 88. o.
3. *Bartók György*: Ember és élet. 1939.
4. *Bassola Zoltán*: Decroly pedagógiai rendszere. Budapest, 1937.
5. *F. Baumgarten, J. Steiger*: Eine neue Methode zur Feststellung der Interessen von Kindern und Jugendlichen. *Schweizerische Lehrerzeitung*, Jg. 80, 1935. 25.
6. *Berend Klára*: Az ifjúság irodalmi érdeklődése. Szeged, 1955.
7. *Boda István*: Bevezető a lélektanba. 1954.
8. *Bognár Cecil*: Az ifjúkor lelki fejlődése. *A Gyermek*, 1955. 7—10. sz.
9. *A. Busemann*: Pädagogische Psychologie. 1932.
10. *A. Busemann*: Pädagogische Jugendkunde. 1951.
11. *A. Busemann*: Pädagogische Milieukunde. 1927.
12. *A. Busemann*: Handbuch der pädagogischen Milieukunde. 1932.
13. *Büchler Sarolta*: Az ifjúkor lelki élete. A 2. kiadás után fordította Várkonyi Hildebrand. Bp., 1925.
14. *E. Claparède*: Gyermekpszichológia és kísérleti pedagógia. Fordította: Weszely Ödön. Budapest, 1915.
15. *Csoknyay József*: Az érdeklődés és kíváncsiság. *Néptanítók Lapja*, 1940. 978. old.
16. *Csoknyay József*: A kérdező gyermek. A gyermek kérdéseinek neveléslélektani vizsgálata. Szeged, 1940.
17. *J. Dewey*: Az érdeklődés és az erőfeszítés az akaratnevelésben. Fordította: Kenyeres Elemér. Budapest, 1927.
18. *Déknay István*: A falusi és a városi nevelőkörnyezet. *Pedagógiai Szeminárium*, 1937. 7. sz.
19. *Domonkos Lászlóné*: Életközösség az osztályban. *A Gyermek*, 1938.
20. *Domonkos Lászlóné*: Új iskola. *A Jövő Útjain*, 1926. 2. sz. 4. old.
21. *Éber Rezső*: Tanterv — tanítás — tanulás. *Néptanítók Lapja*, 1927. I—II. sz.
22. *Fekete János*: Gondolatok a népoktatás ujjaszervezéséhez. Magyar Tanítóképző. 1938. 108. old.
23. *Fekete János*: Milyen a gyermek. Pécs, 1939.
24. *Finácz Ernő*: Didaktika. Budapest, 1935.
25. *J. Fröbes*: Lehrbuch der experimentellen Psychologie. I—II. 1929.
26. *Gonda G.*: Mi után érdeklődik a gyermek? *A Gyermek*, 1914. 161. o.
27. *Glatl Imre*: A középiskolai tanulók érdeklődési irányai. Pécs, 1939.

28. K. Groos: Das Seelenleben des Kindes. Berlin, 1923.
29. — —: A hamburgi rendszer. *A Jövő Utjain.* 1926. 2. sz. 32. o.
30. Hörburger—Simon: Lehrbuch der Pädagogik. Bd. 2. Pädagogische Psychologie. 1935.
31. Imre Sándor: Népiskolai neveléstan. Budapest, 1932.
32. Imre Sándor: Neveléstan. Budapest.
33. Kápolnási H.: A vallásos érdeklődés az elemi iskolában. *Kat. Nevelés.* 1939. XXXI. 10.
34. Kemenes Illés: A környezet és az iskolák belső élete. *Magy. Ped.* 1938. 13. old.
35. Kempelen A.: Összehasonlító adatok a serdülés kezdetén levő fiúk lelki alkataráról. *A Gyermek.* 26. évf. 7. sz.
36. Kéri Hedvig: Az új tanítási rendszerek főbb irányelvei. *A Jövő Utjain.* 1926. 2. sz. 5. old.
37. Kovács L.: A tanyai gyermek lelki világa. *Néptanítók Lapja.* 1933. 862. old.
38. Kőrösi H.: A falusi és városi gyermek. *Néptanítók Lapja.* 1930. 11—12. sz.
39. Litkey György: A falusi gyermek. *Gyermeknevelés.* 1935.
40. G. Lunk: Das Interesse. I—II. 1927.
41. Marcell Mihály: Neveléstan. Bontakozó élet. VIII. r. Bp., 1938.
42. Nagy J.: Mit szeretnek a tanulók olvasni? *Magy. Ped.* 1910.
43. Nagy László: A gyermek érdeklődésének lélektana. Bp. 1908.
44. Nagy László: Didaktika gyermekfejlődéstan alapon. II. r. 1921.
45. Nemesné M. Márta: A lelki fejlődés útja. Budapest, 1920.
46. Nógrády László: Adatok a gyermek érdeklődésének lélektanához. Szolnoki m. kir. áll. főgimnázium 1907/1908. évi értesítője.
47. Olasz Péter: Gyermekkor, serdülőkor, nevelés. Bp. 1938.
48. W. Ostermann: Das Interesse. 1922.
49. J. Piaget: La représentation du monde chez l'enfant. 1926.
50. Prohászka Lajos: Az oktatás elmélete. Budapest, 1937.
51. Radák Olga: Az érdeklődés és a túlterhelés. „Erzsébet Nőiskola” leány-liceum 1928/29. isk. évi értesítője.
52. Sáray Julianna: A gyermekrajzok lélektani vizsgálata. Szeged, 1937.
53. Sebes Gyula: A korszerű oktatás. Budapest, 1937.
54. Tóth B. Zoltán: A félelem jelenségeinek lélektana és pedagógiája. Debrecen, 1939.
55. Tóth B. Zoltán: A gyermek és az irodalom. (Milyen hatással vannak a kalandos tárgyú könyvek és elbeszélések a 10—14 éves gyermekekre?) *A Cselekvés Iskolája,* 1940—41. 1—4. sz.
56. Tuszkai Ödön: Serdülőkor. Budapest, 1932.
57. Várkonyi Hildebrand: Bevezetés a neveléslélektanba. Bp., 1937.
58. Várkonyi Hildebrand: A gyermekkor lélektana. I. (Az első hat év.) Szeged, 1938.
59. Várkonyi Hildebrand: A gyermekkor lélektana. II. (A 6—12. életév.) Szeged, 1940.

60. *Várkonyi Hildebrand*: A nevelés néhány alapelve. Különlenyomat az „Iskola és Egészség” hatodik évfolyamának első számából.
61. *Versegi Ö.*: A tanyai gyermek élete és lelki képe. *Néptanítók Lapja*. 1935. 778. old.
62. *Vértes O. J.*: A milieu és a gyermeki lélek. Budapest, 1935.
63. *Weszely Ödön*: A korszerű nevelés alapelvei. Bp., 1935.
64. *O. Willmann*: Didaktika. II. köt. Fordította: Schütz József. 1935.
65. *A. Wolf*: Umweltstypen. *Zeitschr. für Päd. Psych.* 1928. Nr. 4—5.
66. *Zentay Károly*: A népiskolai tanulók objektív érdeklődése. *Néptanítók Lapja*. 1939. 284. old.

TARTALOM.

	Oldal
I. <i>Bevezetés.</i>	
Az érdeklődés fogalma.	3
A kíváncsiság és a tudásvágy.	6
Az érdeklődés motivumai.	7
Az érdeklődés pedagógiai jelentősége.	8
Tanulmányunk célja és terve.	15
II. <i>Fejlődési szükségletek.</i>	
A testi fejlődés szükségletei.	19
A kézügyesség fejlesztése.	25
A konstruálás mint érdeklődési középpont	27
A kifejezőképesség fejlesztése.	33
A művészi vonatkozású képességek gyakorlása és fejlesztése.	35
A veszélyes helyzetekben való helytállás.	37
III. <i>Szociális szükségletek.</i>	
Felnőttekkel való érintkezés.	45
Barátkozás.	53
IV. <i>Tájékozódási szükségletek.</i>	61
Fizika, kémia, technika.	63
Földrajz, útleírás, felfedezés.	65
Történelmi ismeretek.	65
Állat- és növényvilág.	67
Gazdálkodási ismeretek.	68
Az élet megismerése.	68
Vallási ismeretek.	71
V. <i>Birtoklási szükségletek.</i>	74
VI. <i>Befejezés.</i>	78
Irodalom	80

TB 47110

1914